

Садржај:

-**Актуалне:** Дома рука й нога спить, а в дорозі й голова не дримає – шта се дешавало између два броја (Јелена Мијалковић)

-**На нашу думку:** Утисци са студијског боравка у Лавову и дијалектолошке праксе у Војводини

-**Тема року:** Антиутопична модель україни Олександра Довженка (Људмила Поповић)
Олександр Довженко, Украјина у пламену
(превеле Јелена Мијалковић, Јелена Павлов, Емина Симић,
Здравка Дрљача, Душка Здравковић)

-**Авторські роботи:** Про мову пишуть... (Јелена Мијалковић, Душка Здравковић, Емина Симић)

Дома рука й нога спить, а в дорозі й голова не дримає

Протеклих неколико месеци, у којима се припремао овај број «Вікна», провели смо у духу народне мудрости – «в дорозі», глава и умова отворених за нове доживљаје, утиске и сазнања.

Најпре је, од 1. до 15. јула 2004. група студената друге и треће године боравила на Филолошком факултету Лавовског националног универзитета „Иван Франко“ у складу са споразумом између два универзитета. Овај студијски боравак протеклао је радно, у усавршавању знања из украјинског језика, књижевности, културе кроз похађање различитих предавања, али је било безброј прилика и да се опустимо, прошетамо живописним лавовским улицама, испијамо чувену лавовску кафу, посетимо знаменитости, разговарамо са савременим украјинским писцима, па и да отпутујемо ван града – у обилазак замкова, тврђава или, просто, на пикник на Карпате.

У августу смо поново узели кофере у руке, али овога пута наш циљ била је посета Украјинцима који живе на територији Србије. У оквиру дијалектолошке праксе, предвиђене за летњи распуст након одслушане друге године, боравили смо у местима Војводине – Кули, Врбасу и Сремској Митровици. Током две недеље били смо смештени у кућама локалних Украјинаца, који су нам и били испитаници за две врсте анкете – језичку и етнографску.

Сабирајући утиске са ових путовања у септембру смо се полако вратили свакодневним обавезама. Стигли смо, ипак, да угостимо и наше нове пријатеље из Лавова, који су нам дошли у двонедељну посету, да представимо украјински језик и нашу групу на Данима Европе отвореног срца у Чика Љубиној улици у Београду у организацији Туристичке организације Београда, положимо испите и дочекамо још једну, трећу генерацију студената Украјинистике.

У децембру смо наше колеге још једном упознали са садржајем нашег часописа на промоцији на којој смо казивали одломке превода и оригиналних текстова из првог издања «Вікна» у коме су обједињена три броја објављена током претходне школске године.

Сада се полако спремамо за Дане украјинске културе који ће бити одржани у марту 2005, посету студената Кијевског националног универзитета «Тарас Шевченко», нова сазнања и нова путовања.

Јелена Мијалковић

Вікно На нашу думку

Сазнајте нешто више о Украјини и читајући утиске оних који су у јуну боравили у Лавову.

Львів – місто, яке мені дуже сподобалося. Наш гуртожиток був зручний і затишний. На мене велике враження справила їжа, яка була дуже смачна – особливо крабові палички і смажена картопля. Мені також сподобалося, що все там дуже дешево, отже я там купила багато книжок, цукерок, напоїв, сувенірів і інших подарунків для моєї сім'ї. Я хотіла залишитися в Львові, але не могла, тому що ми мали групову візу – дуже шкода. Я хочу знову поїхати до Львова наступного року з моїми товаришами, щоб знову насолоджуватися в прегарному Львові.

Ивана Матић

Я дуже люблю подорожувати. Це моя пристрасть: пробувати нові страв, відчувати запахи нової країни, знакомитися з новими людьми, їхніми обличчями й характерами – для мене це щось надзвичайне.

У Львові мені стільки речей сподобалось! Це гарне, древнє місто, яке мене і моїх колег захопило назавжди. Ми спробували багато цікавих страв, познайомилися з багатьма цікавими людьми, побачили багато гарних і цікавих будівель...

А люди? Вони чудові, працьовиті. Це те, що нам потрібно взяти за приклад. Мені лише не сподобалося, що люди в магазинах, кав'ярнях непривитні, але це трапляється і в нас. Також помітила, що жінки у Львові дуже гарні, мені було дивно, що львівські хлопці цю красу не помічають. Наші хлопці стрибали б навколо них!

П'ятнадцять днів перебування у Львові для нас було дуже мало. Залишається тільки сподіватись на можливість ще раз поїхати в Україну, заглибитись в її культуру і пізнати її суть!

Катарина Јовановић

Першого липня 2004-го року ми поїхали до Львова. Я не знала, чого очікувати, не знала, як виглядає одне з найстаріших міст України...

Львівські будівлі дуже давні, вулиці вкриті бруківкою – всюди бруківка, по якій важко ходити, але вона надає місту особливий шарм.

На площі Ринок найсвітліше, це найкраще місце для відпочинку.

У Львові можна купити багато сувенірів, як, наприклад, вироби з дерева, вишиванки, килими, писанки...

Тут можна знайти багато музеїв – найнезвичайнішим, на мою думку, є Музей-аптека, збудований у 1735 році...

До Львова варто повернутися, і ми це зробимо наступного року!

Емина Симић

24 години поїздом, і ви опинитесь у чудовому й незвичайному місті Львові. І що там можете знайти?

Перше, що ви помітите – будинки. З будь-якого століття. І більше того – усі є пам'ятками архітектури! І поки ви гуляєте бруківкою й оглядаєте місто, вам здається, що потрапили в давнину.

Після довгої прогулянки ви, напевно, зголоднієте. На кожному кроці є якийсь невеличкий дешевий ресторанчик або розкішний, люксовий ресторан – вибирайте відповідно до своїх статків. Але у кожному з них ви знайдете приємних людей і теплі страви.

Після обіду в магазині купуйте “Живчик” і можете спокійно продовжити свою прогулянку або сісти на лавку біля пам'ятника Шевченкові та просто дивитися на перехожих. А наступного дня сходіть у якийсь музей!

Здравка Дрльача

Коли ми їхали для нас все було так далеко, але раптом ми опинились у Львові. Я була дуже втомлена, але хотіла оглянути це чудове місто. Кожного дня ми мали заняття. Нам розповідали про Львів. Розповідали, що Львів одне з настаріших міст України, що це незвичайне місто, що воно має королівську душу, що цю королівську душу вдихнув у давні мури його засновник князь Данило Галицький. Він назвав місто на честь свого сина Лева. Після занять ми мали вільний час. Ніхто не хотів іти до гуртожитку відпочивати. Ми тільки продовжували там, де зупинилися вчора. Мені все було дуже цікаво. У Львові багато пам'ятників, церков. Найкраща церква, на мою думку, Вірменська церква. Також мені сподобалися Театр опери та балету Львівський драматичний театр та музеї (Історичний, Народознавчий, Музей історії релігії, Музей-аптека). Коли ми хотіли відпочити, ми сідали в кафе або в ресторан і там пили львівську каву і їли дуже смачні українські страви. Найсмачнішим був сирник. Цікаво було побувати в Карпатах на пікніку. Львів варто відвідати і до нього треба повернутись. Тому, завітайте до Львова! Не пошкодуєте!

Весна Златановић

Я знайшла свій маленький рай на землі.

Ана Шваб

Своје утиске изнеће и студенти треће године који су боравили у Војводини...

У серпні цього року ми були на практиці в Кулі, Вербасі і Митровиці. Там ми були п'ятнадцять днів і досліджували мову українців, які живуть у Воєводині. Вони переселилися туди після Другої світової війни. Нам було дуже цікаво, й ми зрозуміли, що їхня мова досить змінилася під впливом сербської мови і зараз суттєво відрізняється від літературної мови.

Люди були, в основному, приємні і намагалися нам допомогти. Ми мали дві анкети – лексичну та етнографічну. Тому ми, крім мови, якою говорять українці, дізналися багато чого і про їхні звичаї та життя. Ми познайомилися з багатьма людьми і отримали нових друзів.

Јелена Павлов

Практика у Воєводині була цікавим і незвичайним досвідом. Знайомитися з новими людьми, дізнаватися про їхні звичаї, культуру і мову – це щось особливе.

У кожному місті нас зустрічали з усмішкою, як членів своїх родин.

П'ятнадцять днів ми були частинкою нащадків українців у Сербії.

Здравка Дрљача

У Кулі й – особливо – у Вербасі було дуже добре. Там ми зустрілися з людською гостинністю і доброзичливістю. Сама практика була важка, ми мали багато роботи, але знаходили і час відпочити, сходити до кав'ярні, дискотеки.

У Вербасі наші господарі нам організовували вечерю, співали для нас українських пісень. Вони мають власний маленький музей старовинних речей, в якому знаходиться навіть зуб мамонта...

Душка Здравковић

У серпні ми були у Воєводині, на практиці. Це був гарний і корисний досвід. Це перший такий проєкт у нашій групі, тому ми трохи хвилювалися, як це виглядатиме, як люди нас будуть приймати. Але все вийшло дуже добре.

Спочатку ми поїхали в Кулу. Там ми познайомились з Євгеном Кулебою, який був головним організатором нашої практики. Вже через декілька днів у черговій передачі українською мовою по місцевому радіо ціла Кула могла слухати про нас та наш проєкт.

Наші господарі були дуже гостинні, але ми працювали дуже повільно й тяжко – ось як я згадую мою першу анкету. Потім – Вербас. Це недалеко від Кули. У помешканні ми були по двоє, та й усе було легше. Роботу кінчали швидше, більше

гуляли, а особливо нам запам'ятались вечори у “хаті-музеї”. Там ми збирались щодня, спілкувались з господарями, грали у більярд, а одного вечора вони організували вечерю, на якій були присутні люди, що беруть активну участь у зберіганні українських звичаїв у Воєводині. Звідти я маю найкращі згадки. Поїхали у Сремську Митровицю. Нас роз'єднали – Душка і Здравка були в Лачераці, а Єлена і я в центрі Митровиці. Вже втомилися, тож намагалися швидко закінчити анкети...

Мені сподобалось, що вони зберегли свою мову та звичаї, хоча велика частина з них народжена в Сербії. Ми помітили вплив сербської мови в їхній, але захоплені їхніми намаганнями зберегти свої звичаї та мову.

Єлена Мијалковић

Вікно Тема року

АНТИУТОПІЧНА МОДЕЛЬ УКРАЇНИ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Спроба інтертекстуального міфологічного аналізу

Творчість Олександра Довженка позначена зосередженістю на ідеї, що з часом переросла у своєрідне кредо, мистецьку програму, над якою він працював, незадоволений зробленим, до останнього подиху. Мова йде про ідею написання книги українського народу, своєрідної книги буття спільноти, в якій вона розглянута крізь призму не лише національного, але й авторського міфу.

Прямі згадки про задум такої книжки містяться в Щоденнику – мистецькій лабораторії Довженка, якій він повіряв свої найпотаємніші думки, почуття, ідеї, а опосередковано ця ідея проглядається у всіх творах Довженка – письменника, сценариста та режисера. Ідея створення твору про український народ згадується в кількох місцях Щоденника, але особливо показові в цьому контексті два записи - один від 2.04.1942, а другий від 7.11.1945. В першому він писав: “Написати новелу чи епізод, умотивований у формі діалогу – може про долю і характеристику народу, що протягом століть втрачав свою верхівку інтелектуальну, що кидала його з різних причин і діяла на користь культури польської, руської, лишаячи народ свій темним і немічним в розумінні передової культури. Про відсутність вірності, про легку асиміляцію й безбатьківщину. Про байдужість до своєї старовини й історії...» .

Другий запис такий: “Я хотів би вмерти після того, як напишу одну книжку про український народ. Коли я оглядаю межі цієї книги, сусідні, так би мовити, її держави, я бачу Дон Кіхота, Кола Брюньона, Тіля Уленшпігеля, Мулли Насреддіна, Швейка. я думаю про се вже років п'ять, шукаючи форми. І часом вже здається мені, що я знаходжу форму. я хочу так її написати, щоб вона стала настільною книгою і приносила утіху, відпочинок, добру пораду і розуміння життя.” Обидва записи ключові для розуміння не лише феномена Довженка, але й всієї його творчості. В першому викладається проблема, яку він намагатиметься

вирішити впродовж свого життя - проблема неприродності дійсності, своєрідного вічного прокляття України, яка входить в українську літературу в добу романтизму і досягає апогею в поезії Шевченка, в першому авторському міфі України. Другий дає нам ключ до розуміння особистого авторського міфу Довженка як символічної історії нової радянської України, яка є знаменником безконечного ряду аналогічних ситуацій.

В аналізі функцій романтичних символів в творчості Довженка й природи його алегоричної оповіді відштовхуємося від всього творчого доробку митця, включно з кіноповідями, автентичними сценаріями, написаними для кінофільмів: Звенигора, Арсенал, Земля, Аероград, Щорс, Антарктида, Ягідка кохання, Іван, Україна в огні, Привіт, Америко! Мічурін, Поема про море; а також повісті Зачарована Десна, драматичної поеми Потомки запорожців, п'єси Життя в цвіту і ряду оповідань . Роль наративного у своїх сценаріях Довженко наголошував у передмові до України в огні , в якому йдеться про постійне суперництво в ньому письменника і режисера. Тяжіння до поширення, нарації і, водночас, до лаконічності, яку передбачає жанр кіносценарію, обумовили оригінальність цих творів, так само, як і домінуючу роль символу у доробку Довженка.

За Аверінцевим, кожний елемент мистецького символу стає символом в залежності від багатьох різноманітних ознак, до яких належить і його контекстуальність – коли незалежно від волі автора, розкривається символічний смисл того чи іншого елемента мистецького відображення у всій мистецькій системі письменника. До того ж, про символічне значення конкретного елемента часто свідчить його підкреслене вживання, так би мовити, мотив або лейтмотив твору . До цього можна додати ще й те, що декодування кожного елемента мистецького символу має бути засноване на інтертекстуальному полотні твору, в якому цей символ вживається. Так, вживання символу збещещеної дівчини з дитиною на руках після шевченкової поезії може розшифровуватися як архетип пригнобленої України, а ширше – як символ несправедливості, на якій заснована вся система суспільства, протиставлена ідеальному утопічному об'єднанню , але й як символ колективної вини представників цієї системи. Символ збещещеної дівчини часто зустрічається у доробку Довженка. Він домінує у кіносценаріях Україна в огні та Поема про море - ключових творах з погляду декодування його двозначної сутності, в яких поряд з символами, запровадженими романтиками, функціонує офіційна „канонізована” символіка нової соціалістичної доби. Декодування символів, властивих українському романтизмові, в творчості Довженка допомагає краще зрозуміти сутність соцреалістичної бутафорії та подвійної нарації. Довженкова Катерина з Поеми про море з дитиною, зачатою з уособленням нової доби Голиком (безлике створіння, котре повністю „розчинило” свою індивідуальність в колективному) недвозначно повторює образ Катерини з однойменної поеми Шевченка, якою відкривається ряд символів приниженої України. До теми дисгармонії людських стосунків, неможливості примирення чоловічої та жіночої сторін (рекрут російського війська – збещещена українська дівчина), на якій Шевченко побудував свій міф про прокляття людського існування , Довженко додає тему дисгармонії

стосунків людини з природою, що поглиблює існуючий конфлікт та приводить до висновку про виключеність гармонійного існування в цілому.

В зображенні Довженка „герої” нової доби надолужують кризу морального прогресу деструкцією, що поміщає його міф у футуристично-антиутопічний контекст.

Будівництво електростанції, саме по собі, як мотив, розглядуваний поза контекстом Довженкового доробку, може видатися символом оновлення країни та побудови щасливого суспільства, але яскраве домінування цього мотиву в алегоричних творах Іван та Поема про море, а також інтертекстуальний діалог між тематикою драми Потомки запорожців та записами в Щоденнику, поміщають цей символ у ряд передвісників екологічних та культурно-історичних катастроф, що потрясли Україну впродовж усього ХХ століття.

Дніпровські пороги – дивовижний витвір природи, символ Запорізької Січі, зруйнували заради будівництва ГЕС на Дніпрі. В Поемі про море руйнують українське село. В його образі простежуємо риси того села, яке Довженко оспівав у Зачарованій Десні, тобто свого рідного села, піднесеного до архетипу утопічного втілення ідеї про ідеальну спільноту. Село руйнують через будівництво штучного Каховського моря на Дніпрі. Зображення однієї з подій, ставших емблемою нової соціалістичної доби під пером Довженка перетворюється на символ руйнуючої стихії, хаотичного моря, що несе загибель, алегорично передвіщену в картині потопа. Як апокаліптичне пророцтво, як загроза злих сил природі та людству звучать слова комуніста Пасічного, інтертекстуально перекинуті між відомим прологом Причинної Шевченка (Реве та стогне Дніпр широкий...) та драматичною поемою Потомки запорожців: „Годі ревити і стогнати! Простогнав двадцять мільйонів років – пора. Всьому свій час. Не буде вже ні шуму, ані реву. Все потоне: камні, верби і гаї. Все перетвориться в нашу силу!”

Оманливе нівелювання символів, які для певної спільноти представляють абсолютну цінність та тягнуть за собою релевантну у своїх відповідностях низку асоціацій, має за мету імплікувати (символ-вектор за Умбертом Еком) припущення, що оповідач спрямовує нас на щось інше, отже, на алегоричну оповідь. Подібно до кожної алегорії, в Довженка вона веде від окремого до загального, складеного в авторський інтелектуальний колаж, що за своїми структурними одиницями багато в чому нагадує аналогічний колаж шевченкового міфу України.

Проектування індивідуального на загальне, заокруження цілісності всесвіту у цілісності особистості крізь перспективу її долі стає можливим, коли життя особистості в контексті створюваного міфу перетворюється на символ. Тоді можна вести мову не про життя, а про провидіння, що наповнює існування універсальним смислом. Шевченко був першим, хто підтвердив параболу прокляття України своїм життям, тому це надало його слову значення абсолюту для українського суспільства. Після нього були інші, котрі свідомо або силами провидіння

повторювали його шлях, але жодному з них не вдалося досягти такого рівня втілення синтезу ідеї та реальності.

Довженко ніби повторює трагічну долю Шевченка – параболу піднесення від анонімності до вершини слави і падіння, насильного відриву від України, вигнання з забороною творити. Вони обидва повністю відповідають літературно-історичному канону митців еміграції. Як показала Оксана Забужко, батьківщина в такому біографічному контексті – особливо, коли розлука з нею не була добровільною – ідентифікується у свідомості творця з “втраченим раєм”, «Золотим Віком» особистої біографії – дитинством, юністю, добою невинності та чистоти. Саме такими картинами ідеалізованої України сповнена поезія Шевченка раннього періоду вигнання, а також роман Довженка Зачарована Десна, вивершений протягом 1954-1955 рр., наприкінці життєвого шляху митця, пригніченого забороною повернутися на Україну, до якої прагнув всією душею: «Я сьогодні ранком полетів на Україну. Обломалися крила, і я упав. У мене вельми заболіло в грудях. І я заплакав упавши. Я спробував ще раз летіти, я заспівав початок думи і од жалібного голосу свого знову заплакав. Учора було два приступи стенокардії. Я свідомий свого стану. Мене вбито повільним вбивством і вже мені не воскресати.» (11.01.1946).

Довженко свідомий таких співпадінь. Можна сказати, що у пізньому періоді творчості він свідомо вибудовує свій міф України, інтуїтивно позначений ще на початку творчого шляху. Саме на перейнятій матриці шевченкового міфу України і на співпадіннях життєвих обставинах Довженко вибудовує свій інтертекстуальний діалог з Шевченком, що розкривається на кількох формальних рівнях – починаючи від цитування, через запозичення метафор, символів та мотивів, до побудування універсального міфу про смерть та воскресіння колективної сутності.

Очевидна паралель між Довженком та Шевченком може відвести нас у бік, накидаючи висновок про ідентичність обох міфів. Спираючись на Леві-Стросову концепцію міфу як відкритого ряду комбінацій обмеженого числа структурних нарративних елементів (тем та мотивів), звернемо увагу на те, що деякі фрагменти інтелектуального колажу обох авторів співпадають (в чому яскраво виражений вплив Шевченка). В творчості митців домінує тема України як жертви жіночої статі, яка розкривається крізь призму спільних мотивів – обман, зрада, розлучення, материнська журба за втраченими дітьми, плач заблудлих нещасливців. Між тим, необхідно звернути увагу на спосіб структування та формування міфу. В Шевченка домінує висхідна траєкторія. – від золотої доби, через суспільні структури, де Україна представлена як маргінальна провінція Росії 19-ого століття, до ідеальної спільноти, в якій стерті всі опозиції нижчих структурних рівнів – соціального, національного, релігійного. Отже, Шевченків міф України являє собою утопію, яку поет пропонує як власне рішення проблеми неприродності існування українського ества. З іншого боку, Довженко варіюючи ті ж самі структурні одиниці, пропонує нам, на перший погляд, візію втіленої ідеальної спільноти, але поглиблене читання, як і записи у Щоденнику, спрямовують на

відчитання певної антиутопії, що надбудовує Шевченків міф, з тими ж самими структурними елементами, але протилежним вектором – від оманливого ідеального соціалістичного ладу до маргінального середовища в рамках суспільної структури (архетипи жінки-вдовиці та чоловіка-вигнанця домінують у творчості Довженка) і повного знищення, алегорично відтвореного в апокаліптичних візіях потопу.

Якщо у Шевченковому міфі, згідно з Г. Грабовичем, “Україна зовсім не місце, територія чи країна, вона – стан буття, чи, якщо точніше, екзистенціальна категорія в теперішньому часі, а в майбутньому, після свого остаточного перетворення, - форма ідеального існування.”, у Довженковому антиміфі сучасна Україна теж представлена як «екзистенціальна категорія», або точніше, метафора неприродного буття у «вільному та нездоланному» Радянському Союзі, але її кінцева метаморфоза у візії Довженка веде до повного самознищення.

Україна, представлена у міфах обох митців за допомогою космогонічного символу «хати» перетворюється на візію гармонійного всесвіту, що протиставляється розшматованому протиріччями людству: «Здається, щезни вона, і спустіє земля, заросте бур'яном, споганіє, і світ стане чорним від голоду й злоби. ...Не змовлявся в ній ніхто й ніколи заволодівати світом чи поневолювати сусіда, не було в ній гучних бенкетів, ні великих урочистих зустрічей, не грали органи, ні оркестри в її тісних стінах і ніколи не засідали далекорозумні дипломати.»

Не випадково, що період уведення в кінематограф алегоричного зображення, яким Довженко здійснив переворот у радянському кіномистецтві, співпадає з розквітом антиутопічного роману як літературного жанру. Довженко не звертався до наукової фантастики чи футуристичної утопії, які, зазвичай, пов'язані з цим еклектичним жанром, а навпаки, свідомо відтворював дійсність. Жодна фікція не змогла б дати кращого результату. Не варто боятися майбутнього, після такого теперішнього його просто не буде! Певно саме в такому ключі треба тлумачити відомий вислів Довженка з Зачарованої Десни: „Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє. Чому ж я мушу зневажати все минуле? Невже для того, щоб навчити онуків ненавидіти колись дороге й святе моє сучасне, що стане теж для них минулим у велику добу комунізму!”

„Дорога” та „свята” сучасність в творах Довженка виступає як складна багатопланова алегорія зі всіма рисами карнавалізму: переплетенням абсурдних та реальних ситуацій - знищення природного середовища заради покращення умов життя людини; просторово-часових обставин - одночасна присутність героїчного історичного, банального сучасного та апокаліптичного майбутнього у Звенигорі та Поемі про море; театралізацією дії - оркестр, що виграє бравурні марші серед тайги, парад літаків, що випишують на небі загадкові написи в „Аерограді”, а також моделюванням декількох різних розв'язок однієї ситуації, де фінал може бути потенційно передбачений - самогубство Катерини та помста Зарудного за зганьблену честь дочки в Поемі про море.

На елементи карнавалізму у першому екранізованому творі Довженка звернув увагу С. Ензенштейн:

„Мати мила, що тільки тут не відбувається!
Ось із якоїсь подвійної експозиції випливають великі човни.
Ось білою фарбою мажуть задницю вороного жеребця.
Ось, чи то відкопують із землі якогось страшного монаха з ліхтарем – чи то його знову закопують...
І ось, намовлений „злим” сином „дід” – втілення минулого, підкладає на шини динаміт під потяг – втілення майбутнього.
В потязі добрий син, наша радянська людина. Він п’є чай. В останню мить катастрофи unikнуто. і раптом „дід” – втілення минулого, сидить, мов звичайний живий дідусь, в вагоні третього класу і п’є з сином чай із звичайного чайника...
Дивовижне сплетіння реального з глибоко національною поетичною фантастикою.
Загостреність зучасного і одночасно міфологічного. Гумористичного і патетичного.
Чогось гоголівського...”

Підкреслена паралель з Гоголем є цілком доречною, бо саме в нього Довженко запозичує опозицію між міфологічною „чоловічою” історією України (Тарас Бульба) та банальною „жіночою” реальністю (оповідання про старосвітських поміщиків), в якій минуле проектується крізь призму бутафорних елементів колишньої „слави”. Із зіткнення цих двох моделей, зміщення одного в рамки контрастного другого, витікає меланхолійний гумор обох митців, сміх „крізь сльози”.

У центр розіграного карнавального середовища Довженко поміщає індивідуального суб’єкта, що завжди протистоїть колективному аморфному, втраченому сенсу існуванню. Це зіткнення підсилюється згаданою опозицією очікуваного та реального - як в плані колективного розвитку, так і на рівні індивідуальної зрезигнованості. На фоні різючих символів нової епохи „широких безкраїх й безмежних ланів колгоспів і гігантів з тракторами й трактористами, що їх так люблять всі критики й рецензенти”, Довженків суб’єкт завжди відчуває себе нещасливим через втрачену близькість зі світом природи, що породжує в ньому внутрішню дисгармонію й сповнює його тугою за гармонічною красою існування (повторюваний мотив польотів уві сні в Поемі про море).

Такий контраст між оманливим щастям на колективному рівні та реальним нещастям у плані індивідуального дає підстави відчитати Довженків міф України як антиутопію, в якій алегорія веде через нетрі нівельованих старих та нових символів, що надаються до розпізнавання. Між старими символами домінують елементи Шевченкового міфологічного комплексу. Проте, якщо дисгармонія в Шевченковім міфі, вмотивована жалем за втраченою гармонією міжлюдських стосунків, може бути виправлена спокутуванням гріхів предків маргіналами в структурованому суспільстві (архетипи обманутої та приниженої жінки та позбавленого всіх прав байстрюки), прокляття в Довженковому міфі остаточне, позаяк спричинене знищенням природи, наслідки якого непоправні. На грізне „Ударим!” людини, яке повторюється у Довженкових творах з систематичною послідовністю в мотивах розорення та винищення: „Секретар: „Товариші ударники!” Зал: „Ударим!” Загальний план Дніпрельстану. По загальному плану чути „Ударим!” Загальний план іншого будівництва. ! Іншого. Загальний план. По

всіх загальних планах проноситься грізно: "Ударим!" , природа відповідь такою ж мірою. „Обережно з землею! Земля мстить за зраду..." – попереджає автор Поєми про море .

Шевченкову утопію про ідеальну спільноту, „сім`ю велику, сім`ю вольну, нову” Довженко заміщає антиутопією, сповненою загальною деструкцією, втіленою в картині штучного моря, що заливає українські степи з їх скіфськими та козацькими могилами, церквами і селами (Поєма про море). На поверхні нового моря, як Ноїв ковчег, пливе самотній корабель. Кого спасає цей ковчег? Хто продовжить людський рід? Відщепенці, що забули своє коріння та своє минуле, зрадники, що, за визначенням самого Довженка, зрадили свою пам`ять, перетворились у безлику колективну масу. „Вони прощаються один з одним, обіймаючись і задумливо дивлячись на море, на дні якого затонуло навіки їх дитинство. Чується гармонійний гудок морського пароплава і пісня. По радіо повідомляє про готування польоту на Місяць ракети-автомата і про польоти на інші планети.” Ціла картина викликає страх, провокує занепокоєність майбутнім людського існування. В вухах віддзвонює „Бажаю вам добра... Бажаю вам добра... Бажаю вам здравствувати і возвишатися.” Спроба заглянути в таке майбутнє веде до Чорнобиля, переводить алегорію в площину пророкування.

Цитування Шевченкової поезії присутнє у більшості записів Щоденника Довженка, не кажучи вже про те, що й увесь щоденник написано в дусі Шевченкового Щоденника, його туги за втраченою вітчизною, його стилістики з такими ж риторичними запитаннями, нагромадженням епітетів, звертаннями до Бога і внутрішніми діалогами. Цитування трапляється дослівне - Минають дні, минають ночі..., Думи мої, думи мої..., Не спалося..., переплетене з роздумами самого Довженка: «Світе мій убогий! Покажи мені, де на тобі пролилося ще стільки крові, як у нас на Україні. Нема другої України. Нема. », та перифразне, коли герої Довженка переповідають Шевченка в новому контексті. Так, вислів Кравчини з України в огні: „Я бачив сотні тисяч убитих моїх товаришів. Вони вкрили своїм трупом безкрайні, безконечні шляхи од Кавказу і Волги до центру Європи. Вони падали в канави, в ями, на дорогу, розліталися в шмаття, валялися в осінній грязі, як темні барельєфи героїв і великомучеників на царських вратах епохи!” безпосередньо продовжує цитату з Шевченкової поєми „Сон”: „О царю поганій./ Царю проклятий, лукавий,/ Аспиде неситий!/ Що ти зробив з козаками?/ Болота засипав/ Благородними костями;/ Поставив столицю/ На їх трупах катованих!” .

Наприкінці одного з записів Довженка, який мав увійти в його Україну в огні як епізод „Ножиці”, зазначено: „А оце я пишу в п`яному стані, так що хоч читайте, хоч ні, а мені все одно. П`ю й плачу...” , що перегукується з Шевченковим „Отакето/ Приснилося диво./ Чудне якесь!.. таке тільки/ Сниться юродивим/ Та п`яницям.” (Сон) і т. д. Все це ще раз підтверджує припущення про те, що Довженко свідомо переймає від Шевченка роль юродивого, відкинутого самотнього пророка, яку намагається органічно синтезувати у своїй особистості та творчості. Від Шевченка Довженко переймає метафору запряженого в ярмо народу, яка проходить крізь його творчість від „Звенигори” до „України в огні”. Старозавітне:

„На шії нашій ярмо, і женуть нас; нема нам стомленим спочинку” (Плач 5.5), уплетене в риторичне Шевченка: „І Господа зневажають,/ Людей запрягають/ В тяжкі ярма. Орють лихо,/ Лихом засівають,/ А що вродить? Побачите,/ Які будуть жнива!” (І мертвим ,і живим, і ненародженим землякам моїм...), у новому контексті набуває пророчого звучання і віщує все те, що Довженко занотовує в своєму щоденнику у записі від 6.11.1945: „...Велика Удовиця втратила сорок відсотків дітей своїх убитими, спаленими, покатованими, засланими в заслання, вигнаними в чужі землі на вічне блукання. А до війни, з початку Великої соціалістичної революції, вона втратила, крім мільйонів загиблих в боях і засланнях політичних, ще 6 мільйонів од голоду в урожайний 1932 рік... Таких утрат, замовчуваних через жахливу свою правду, не знав і не знає ні один народ у світі. І жодна людина ще не сказала мені про сей історичний жах з плачем чи бодай з сумом. Ні. Або мовчать, замовчують, або байдужі...”

Плач - центральний мотив „України в огні”, неодноразово наголошується в щоденнику Довженка. Великий плач, німе голосіння, заціплений розпач супроводжують всі картини війною захопленої України. В підтексті прослуховуються великий Плач Єремії: „Хіба вам все одно, ви, що проходите повз мене? Подивіться і вбачте, чи є біль, що з моїм зрівнятися може...” (Плач 12.1), який Довженко переносить у свої твори через Шевченка: „Тільки я, мов окаянний,/ і день і ніч плачу/ На розпуттях велелюдних,/ І ніхто не бачить,/ І не бачить, і не знає,/ Оглухли, не чують;/ Кайданами міняються,/ Правдою торгують.” (І мертвим, і живим ...).

Від Шевченка Довженко переймає і символ великого льоху як скарбниці української історичної пам’яті, розкопуючи яку Україна звільниться від свого вікового прокляття. В цьому плані намічається паралель між Шевченковим Великим льохом і Довженковою Звенигорою, і постає питання вірного прочитання цих творів. Шевченко написав містерію Великий льох в романтично-містичному ключі, кодуєчи в ній свій міф про прокляття України, що спокутує гріхи своїх дітей, та про ідеальну спільноту, створення якої можливе лише після каяття і спокути, символічно задуманої як розкопування великої могили, в якій похована воля України.

Довженкова „Звенигора” довгий час тлумачилася відірвано від цього очевидного інтертекстуального мотиву та поза контекстом українського культурного життя 20-х років ХХ століття. Уся українська культурна продукція 20-х років потребує специфічного прочитання. Після хвилі модернізму і авангардизму 10-х років, які синтезували в собі такі різні мистецькі напрямки, як неоромантизм, неореалізм, неокласицизм, символізм і футуризм, що потребують окремого визначення з огляду на однойменні явища в Європі, надходить період політичних утисків, а це саме по собі посилює самоцензуру. Страх перед репресіями, починаючи з перших арештів, зумовлював двозначність мистецького виразу. За словами С. Павличко: „Двозначністю характеризувався навіть панівний пролетарсько-комуністичний дискурс....Текст захолював підтекст, який не збігався з офіційно декларованими намірами автора чи авторів. У деяких випадках комуністичною риторикою замасковувалася спроба відстояти українскість, національність у «новій»

літературі, в інших – свободу мистецтва взагалі.» . Такий двозначний текст став прикметним у творчості М. Хвильового, В. Підмогильного, неокласиків Зерова, Рильського та інших. З багатьма з них Довженко був особисто знайомий з харківського періоду. Він був членом ВАПЛІТЕ, коли виникла відома літературна дискусія, яку спричинив Хвильовий своїми памфлетами та гаслом „Геть від Москви!” (до речі, здається, що досі так і не досліджено взаємовплив творчості Довженка та Хвильового, які мають багато спільного - обое намагалися виробити універсальний стиль; крім цього, молодий Довженко був вражений неоромантичним лірико-поетичним пафосом Хвильового). Можливо, саме під впливом маніфесту футуриста Михаїля Семенка під заголовком „Сам” (вступ до книжки Дерзання, 1914), де ввійшла знаменита фраза: „Я палю свій Кобзар” Довженко вводить в Арсеналі сцену плювання в кадило перед портретом Шевченка, яку представники українського „народництва” витлумачили як антинаціоналізм і дали помилковий ключ для декодування цього символу до рук непосвячених.

Звинуватити Довженка в плюндруванні національних святинь могло спасти на думку хіба що тим, кому не досить відома його особистість, яка усім своїм єством переживала біль за осквернені національні традиції і сплюндровану українську культуру: „Єдина країна в світі, де не викладалася в університетах історія цієї країни, де історія вважалася чимось забороненим, ворожим і контрреволюційним, - це Україна. Другої такої країни на земній кулі нема... Ніхто не хотів вчитися на історичному факультеті. Посилали в примусовому плані. Професорів заарештовували майже щороку. І студенти знали, що таке історія, що історія – це паспорт на загибель.” Так він опише в Щоденнику культурне благополуччя в Радянській Україні в записі від 14.4.1942 р. . Як же тоді тлумачити плювання в кадило? Як популярну в ті роки модерністську і авангардну антитезу українському „народництву”, яке гальмувало подальший розвиток національної культури, як протест проти будь-якого культу. „Де є культ, там немає мистецтва” – писали з цього приводу українські символісти .

Отже, двозначність як єдина можливість висловлення прихованої ідеї відрізняє дискурс української культури періоду створення Звенигори. Як же тоді стало можливим однобоке тлумачення цього твору на радість соціалістичній критиці протягом тривалого часу? Хіба могла всіх ввести в оману примарна тріумфальність зображеного будівництва нової соціалістичної держави, яка, до речі, на фоні українських пейзажів створює враження апокаліптичної візії Молоха, який пожирає своїх дітей? Позбавлені будь-якого естетичного змісту, ці бравадні сцени нагадують документальну вставку, яка кострубато випирає з лірико-романтичного контексту. Необхідно звернути увагу на те, що традиційним сільським картинам протиставляється не оновлене село, а місто, яке, на думку критиків, в українському та російському мистецтві з початку століття пов’язувалося з символом апокаліптичного .

Інший факт, що вказує на помилковість тлумачення Звенигори, знаходимо в Ейнзенштейна, який помічає, хоча й з іронією,: „В потязі добрий син, наша радянська людина.” Хто „наш”, а хто „їхній” – це ще нерозв’язане питання. У

фольклорному ключі молодший син-дурень завжди виявляється справжнім героєм, він кволий та нездалий лише до певного часу. Коли ж надходить вирішальний момент – цей нетіпаха розкриває своє справжнє обличчя, стає захисником та рятівником. Насправді, саме молодшому Павлові дід відкриває велику таємницю старої гробниці, метафоричної скарбниці культурно-історичної пам'яті народу. Але гробниця залишається нерозкопаною, щасливе майбутнє України не здійснене, а Павло стріляє собі в голову, попередивши діда: „Ось, наближається антихрист!“. Про те, наскільки пророчою стала ця сцена, свідчить „розстріляне відродження“ в Україні. Хіба міг не знати про це Довженко, який в 1923 році ледве уникнув репресій, прикрившись анонімністю, зайве й питати. Така ж доза пророчого властива й сцені дідової смерті в Землі. Старий, вмираючи серед благополуччя, промовляє: „Хочу їсти!“. Ці слова перетворюються в передсмертний шепіт мільйонів українців урожайного 1932 року.

З іншого боку, Тиміш, як позитивний герой, потребує переоцінки згідно з критеріями самого автора. Приголомшлива сцена вбивства коханої заради високих цілей революції є дуже проблематичною в контексті Довженкових архетипів. Як вже було згадано, символ зневіреної жінки Довженко переймає від Шевченка як жіночу модель України, покинутої й зрадженої. Тому образ розстріляної дівчини, як метафора нереалізованої долі-провидіння, особливо наголошена в Україні в огні, у символічній площині ототожнюється зі знищеними ілюзіями про волю для України, незалежність, яку одностайно обіцяли більшовики, щоб підкупити українську інтелігенцію.

Символ зрадженої жінки-України Довженко доповнює образом удовиці й самотньої матері, який домінує у, на жаль, не реалізованому творі Довженка Україна в огні. Майже в експресіоністичній Стефаниковій манері ритмізованої прози Довженко висновує картини: „Я бачу картину. Запрягшись у важкого плуга, Три вдови, зігнувшись від потуги над проклятою, политою кров'ю і потом землею, Три вдовиці, зціпивши зуби й витріщивши очі, тягнуть епоху, спотикаючись, в тваринячих шлеях, Три вдовиченьки – сестри мої, ластівки. Важко дишуть і прокладають світ. Увесь до одної людини. І я клянусь і плачу разом з ними.“

На іншому місці Довженко продовжує діалог з Шевченковою утопією Сон (На панщині пшеницю жала...). Довженковий сон починається ідентично, перед нами виникає позапросторно-позачасова ідилічна Україна, але очікування читача, актуалізовані хрестоматійним віршем Шевченка, поступово реалізуються у Вікно Тема року

зворотному напрямку провокуючи надзвичайно ефектну реакцію, своєрідний Бартовий „нарративний вибух“ : „Я видів сон. У полі жито золоте, скільки око гляне. І небо таке синє, таке барвисте, якого ніколи не буває в житті. А коли й буває, а коли й здається, то хіба в надзвичайні часи. А було небо і степ України. А на передньому плані посеред жита стояли три молоді, прекрасні дівчини з серпами. Стояли, одягнені в ту одежу, в яку вже не одягаються. І плакали. Мовчки.

Небо, жито, дівоча краса, сонце і пекучі сльози трьох не здійснених жінок. Се був навіть не плач. Була невимовна мовчазна туга і сум. Не котилися сльози додолу. Застигли в очах.”

Відштовхуючись від шевченкової ідилії, Довженко створює свою антиутопію як продовження старого міфу. Архетипу зраженої жінки з байстрам митець протиставляє архетип удови: „Україна наша вічна вдова. Ми удовині діти” . Якщо першому ще притаманний своєрідний оптимізм, другий замикає асоціативний низ сподівання. Не здійснилася візія Шевченка, не тут і не тепер. Тут прокляття, смерть і сльози, тут ще й досі нерозрита могила.

Довженко не був би оригінальним мислителем, якби не доповнив міф України своїм баченням причини дисбалансу суспільства. Прокляття України він засновує на роз’єднаності українського люду, частина якого завжди перекидалася на зрадників своєї батьківщини. Мотиву зради Довженко присвячує особливу увагу. Зрада ідеалів, зрада коханих, зрада національних інтересів, зрада природи викликають у нього однакову відразу. Він не просто вбачає нахил до зради в своїх земляків, а знаходить причину такого морального звихнення в недостатньому знанні свого минулого. „Їх не учили Батьківщині – їх учили класовій ворожнечі і боротьбі, їх не учили історії. Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців.”

А в іншому місці митець зазначає: „Де ж рождатися, де плодитися дезертирам, як не у нас? Де рости слабкодухим і запроданцям, як не у нас? Не вина це дезертирів, а горе. На судить їх треба, а просить пробачення і плакати за погане виховання, за духовне каліцтво у великий час. Хто судитиме?”

Тому Довженко цілим своїм доробком доводить, що він не забув свою історію, осуджує усілякі спроби її примусового переосмислення та знищення. Алгорично в такому контексті звучать Зачарована Десна і Поема про море. З метою покращення Вікно Тема року

життя колгоспних трудівників і зрошення степу вирішено побудувати штучне море на Дніпрі. Нове море має затопити велику частину степу разом з селами, островами, залишками спогадів на славну Січ, скіфськими могилами, усією фауною і флорою неповторних дніпровських плавнів. У село, що має опинитися на дні моря (до речі, село, ймовірно, оспіване в Зачарованій Десні, закінченій протягом 1954 – 1955-того років, безпосередньо перед написанням Поеми про море, що ці два твори безпосередньо пов’язуює в діалогію) приїжджають всі „видатні” люди, народжені в ньому – архітектори, митці, міністри, генерали... Вони їдуть, щоб попрощатися з рідною хатою (вже згаданий символ універсуму, протиставлений хаосу в творчості Шевченка і Довженка!).

Їхній опис перетворюється в галерею морально звихнутих образів, кожен з яких по своєму зрадив себе і свою пам’ять. На їхніх очах і на очах селян руйнують старі хати. Картини руйнування домінують у творі. Опис руйнування будинків автор подає на фоні загального знищення – вириваються з коренем багатівкові стовбури, розрівнюються могили – створюється безлике дно моря. Замість зруйнованих хат селянам пропонують нові одноманітні будинки – „хати в ряд по шнуру” .

Створюється і велике місто, в якому (яка випадковість!) немає людей – всі на будові гідротехнічного дива. Посеред колективного прогресу будівництва щасливого комуністичного майбутнього розкриваються трагічні індивідуальні долі. Кожен у щасливому соціалістичному суспільстві нещасний по-своєму, але причина їхнього нещастя спільна – засилля розорення, руйнування, знищення як основна характеристика людського існування в новому часі. Розробляючи цю тему, Довженко вводить в Поему мотив птахів, що, замерзаючи, падають на льоту. Оцим напівживим птахам Довженко протиставляє опудала птахів зі шкільного зоологічного музею, які діти переносять у нову школу, у нове майбутнє. Ці штучні фігури перетворюються у символ сучасного і майбутнього, в якому все є імітацією людських стосунків, імітацією життя, імітацією природи.

Україна присутня у всіх творах Довженка: експліцитно – у кіноповісті Зачарована Десна, усіх інших повістях, драмі Нащадки запорожців, сценаріях Звенигора, Арсенал, Щорс, Тарас Бульба, Іван, Україна в огні, Поема про море, та імпліцитно – через опозицію свій світ – чужий світ.

Антитезу свій світ - світ України, і чужий світ - світ Росії, (необхідно наголосити, що, як і Україна, Росія представляє не конкретний хронотоп, а міфологічний концепт, світ, у якому творець змушений перебувати, вигнаний з „раю” – ідилічного світу інфантильних спогадів) Довженко переймає від Шевченка, послідовно розвиваючи її через протиставлення пейзажів і кольорів. У цьому контексті показовим є порівняння Шевченкової повісті „Близнець”, в якій він протиставляє ідилічному українському селу Острівне (утопічний острів) глушину російсько-татарської провінції, і запису в щоденнику Довженка від 29.5.1942: „Ночував сьогодні в селі Дронівка. Російське село. Навпроти село українське – Вікно Тема року

Лави, „наче писанка”. ... спав я мало... А вдосвіта клята моя хазяйка почала лаятись не то з дочкою, не то з невісткою, чорти б їх батьків побрали. Лаялися за якесь молоко. Од цієї довгої, що тривала годин з дві, лайки повіяло чимось темним і убогим.”

Повторення дихотомії „світла” батьківщина - „темна” чужина, присутньої в Шевченковій поемі Сон, помічаємо в Довженковому записі про повернення з України від 2.11.1952: „Влетів у другий клімат. Зовсім інша атмосфера. Приземлився. Наді мною хмари важкі. Вони зовсім інші, аніж там. Вже не світлі, не легкі й не космічні ...” Такі протиставлення трапляються в багатьох місцях Щоденника (29.10.54 – 6.11.54).

У такому контексті пейзажі в Аерограді, безкрайній білизні якого протиставляються барви українських куточків у інших кінематографічних творах Довженка, мають функцію маркування чужого світу, в якому все вказує на світ у дзеркалі. На перший погляд, нормальне відображення при поступовому заглибленні в нього перетворюється на спотворену картину існування. Усе в Аерограді абсурдне – оркестр виграє серед тайги, літаки рятують американського пілота, що розбився в навколосвітній подорожі, самурай намагається зробити собі характері перед партизанами і, врешті-решт, місто, куди усі прагнуть потрапити, долаючи

сибірське бездоріжжя, просто не існує, воно лише має бути збудоване, а замість нього бачимо лише уніформовані постаті - метафору майбутнього устрою міста і держави. У тому далекому світі знаходяться і нащадки запорожців, теж „вигнаних з раю” під час примусової колективізації. „Чи зберуться наші люди знову на Україні? Чи повернуться вони з усіх нетрів, далеких далекостей нашого Союзу і заповнять її замість померлих од ворога, од мору, од кулі і петлі? Чи так і лишаться там, а на наші руїни наїдуть чужі люде і утворять на ній мішанину. і буде вона не Росія, не Україна, а щось таке, що й подумати сумно,” – знову ж таки, пророче занотує Довженко у Щоденнику 14.4.1942 р .

Синтез усіх згаданих мотивів, протиставлення поверхневому оптимістичному утопізмові соціалізму реальної деструкції в зображуваних картинах, часта самоідентифікація Довженка зі своїми героями, героїв - з українським народом, а народу – з мучеником, який прагне возвиситись над загрозою вічного небуття, набувають рис нанизування структурних одиниць одного авторського міфу України. Цей міф нагадує дзеркальне відображення Шевченкового міфу. Спираючись на нього, він переростає у Довженка в свою протилежність, засновану на зворотньому векторі зображуваного: від оманливого ідеального існування - до повного небуття. У Щоденнику Довженко часто говорить про себе як про Дон Кіхота, що кинувся в боротьбу з вітряками. Таким чином коло ототожнення замикається. Довженко з’являється у ролі пророка і дивака (синтез, який втілює Шевченко в символі народного співця – кобзаря), що бере на себе усі гріхи свого народу, страждає через них і прагне очистити своє суспільство шляхом причастя з чистого джерела мистецтва. „Основна моя пристрасть – етична.
Вікно Тема року

Перебудовую в уяві світ.” – стверджує Довженко в записі, датованому 13.07.1952р. Своє невідчитане трактування України він залишає як попередження людству, що стремить до повного морального та фізичного самознищення.

Література та джерела

Аверинцев С.С., Вступ. стаття в кн. В.И.Иванов, Стихотворения и поэмы, 1976

Антиутопије у словенским књижевностима, уред. Д.Ајдачић, Београд, 1999.

Barthes R. Analuse tertuelle d'un conte d'Edgar Poe // Semiotique narrative et tertuelle. Paris, Larousse, 1973, n.29-54// Текстуальний аналіз "Вальдемара" Е.По, Антологія світової літературно-критичної думки 20 ст., ред.М.Зубрицька, Львів, 1996, 385-405.

Грабович Г. Шевченко як міфотворець, Семантика символів у творчості поета, Київ, 1991.

Довженко О. Твори в 5-ти томах, Київ, Дніпро, 1964.

Довженко О. Україна в огні, щоденник 1941-1956, Київ, 199

Еко У. Символ, Београд, 1995.

Эйзенштейн С.А. Рождение мастера [В:] Избранные труды, Москва, 1956.

О.Забужко, Шевченків міф України, Київ, 1997.

Levi-Strauss, C. Myth and Meaning // Conversations with Claude Levi-Strauss. New-York. Shocken Book, 1978 // Міт і значення // Антологія світової літ.-критичної думки 20 ст., ред. М. Зубрицька, Львів, 1996, ст.345-358.

Леви-Строс К. Структурна антропологія. Митологія и культур антропологія, Софія, 1995.

Павличко С., Дискурс модернізму в українській літературі, Київ, 1997.

Turner, V. The Ritual Process, Chicago, 1969.

Шевченко Т. Кобзар, Київ, 1994.

Људмила Поповић

Олександар Довженко

УКРАЇНА У ПЛАМЕНУ

Овде су сви трагови борбе сценаристе са писцем. Један је позивао на строги професионални цртеж сценарија, други, под утиском патње народа, све време је тежио проширењу теме, размишљањима, лирским дигресијама и ауторском учествовању у великим догађајима.

Нека ми опрости читалац, мој савременик и пријатељ, нека се не љути ако је мало дрво, које сам неговао, не сасвим разгранато и лепо, ако се пуно грана само наслућује, јер није још стигло да израсте усред невиђених пожара и катастрофалне грмљавине топова, који данас тресу нашу земљу.

У мојој свести је све овде написано – само прозирна основа будуће велике књиге борбе мог народа за ослобођење од јарма хитлеризма.

Ако се услед оштрине мојих патњи, сумљи или грешака срца нека моја размишљења косе с временом или су превише горка, или недовољно усклађена са другим мишљењима, онда то, можда тако и јесте.

Онда молим читаоца да ме добронамерно исправи својим саветом.

У баштици, поред чисте куће, међу цвећем, пчелама, децом и живином, за столом, тихог летњег дана, седела је, као на слици, породица колхозника Лаврина

Запорожца и тихо певушила "Ой піду я до роду гуляти". То је била мајчина песма. Песма је била весела и тужна у исто време, као и људски живот. Мајка Тетјана Запорожац волела је да је пева једанпут, двапут годишње, када се после великих напора и свакодневних брига негде нађу у некој лепој прилици да испију по чашицу. Деца су гледала на своју добру мајку и хвалила је. Шуми, бруји Топољивка.

Код Лаврина Запорожца су стигли гости.

"Ој, код мене је цео род богат. А код мене је цео род богат. Овамо – онамо – ено камо, цео је род богат.", - певала је Тетјана гануто клатећи главу у ритму своје песме.

Један . Роман Запорожец.

"Овамо – онамо ено камо, цео је род богат", - пева млади капетан пограничних трупа Роман Запорожац са великом сабљом и орденом на грудима.

Други – Иван, ратник.

"Често ћете ви мене да частите. Стално ћете ви мене да частите", - пева, ослонивши се на мајчино раме, артиљерац Иван са границе.

Трећи – славни црноморац Савка Запорожац.

"Овамо – онамо – ено камо, често частити – пева заједно са оцем трећи Запорожцац, Савка-црноморац. А над њим сија божански бела брада деде Демида, који је такође некад био црноморац али више не пева, већ само клима главом и плаче од ганутости и тешких мукотрпних година иза себе.

Четврти – Григориј, мајстор за жетву.

Агроном Григориј Лавринович Запорожац у лепом цивилном оделу. Наочаре на носу, "Знак Поштовања" на грудима, у руци стабљика – знак власти над свиме, што расте.

Пети син има децу малу.

Пева, лако се осмехујући, пети Запорожац, Трохим, грлећи троје мале деце, двојицу дечака и једну девојчицу, и двоје је код жене.

И ћерка Олесја – радост целе породице.

Тиха, без иједног облачка на челу, мајстор за цвеће, дивне везове и песме. Сви су певали. Пуно мисли је пролазило кроз мајчину главу. Као да јој је цео живот пролазио пред очима. И мајчинска туга, и радости, и бриге, и неуморни рад за велику породицу са малом децом, за друштво, за државу. И одрасли су синови неприметно, разлетели се на све стране, добар глас се пронео о њима по целом свету, добро су се показали и у оружју, и у науци, и у обичним пословима на земљи. И ево, напослетку се сви окупише у родној кући, да испоштују њену мајчинску старост, педесет и још пет година! Дирнута до краја овим својим слављем, песмама и свим плодовима свог простог радног живота, добра и искрена мајка, узевши чашицу, која је лако подрхтавала у њеној малој сувој руци, погледа у своју децу: - Хвала вам, дечице, што вас могу видети све заједно, мада први пут за толико

година. Све се нема времена, а свет широк постаде. Бог нек вам да срећну судбину и снагу у рукама, да испуните свој дуг пред светом, да прославите радом нашу красну земљу Украјину, да би она цветала у богатству и слози, а и вама, дечице моја, и теби ћерко, и вама синови...

- ...Синови моји! Дечице моја! О боже мој, боже мој! Јој, збогом, децо моја...

Још неке тужне речи изусти Тетјана, трчећи за синовима, али више је нису могли чути. Већ су њене речи потонуле у мору људског плача и јада, у растанцима, у буци мотора. Већина људи из села је одлазила у рат.

Одвајао се Трохим Запорожац од жене. Плаче жена горким сузама, плачу деца око ногу: "Јој, тата, тата!". Потрча Трохим за браћом. Одведе стари Запорожац петорицу синова у рат.

Камиони се крећу по путу на исток са мноштвом младих и старих прашњавих жена, чељади, остарелих деда и баба, свакојакних ствари, војничких или цивилних, ко ће их знати. Они се осврћу назад на запад, с немиром. Желе да иду све брже и брже.

- А куда то они иду, да бог да их зло стигло! Да бог да да трче и никад не стану. Због чега их то возе колима? Можда би кола нечем другом боље служила! Пих! – беснела је Мотрја у башти, копајући кромпир.

- Слушајте, зашто они не беже? Видите ли? Они не беже?

- Па јасно је! Од чега да беже? Они чекају Немце.

- Ах! Па ми ћемо се још и вратити! – говорили су на камионима бегунци, гледајући на сељане, везане хиљадугодишњим узама за земљу.

На крају села, поред хладног бунара под врбом стајала је Олесја, тужна и тиха, као и све девојке у то време у нашој крвавој Украјини.

Пили су војници воду из њеног ведре и одлазили даље на исток:

- Свако добро девојко. Све најбоље, девојко... Свако добро...

Брујали су камиони по путевима без краја и одвозили бегунце. Измучени бегунци су се у тешкој жалости освртали. Сви што нису били с њима почели су да им изгледају као непријатељи, и страх је ушао у њихове душе, и прикривено зло, и очај без речи.

- Да бог да путовали и никад не стали! Да бог да се котрљали к'о точак? Ко ме, нас, несрећнике, остављате? – довикивала се у башти Тетјана Запорожац са Мотрјом, копајући кромпир, док Тетјану не погодише митраљезом из непријатељског авиона. Горе многа поља пшенице, пламте, газе их људи на колима.

И баште су изгажене мноштвом, хиљадама бескућних коња и крава. Вуку се краве, овце, коњи без броја и краја.

Коњаници јуре великим пољима, осврћући се на црно задимљено небо.

Брује авиони. Бацају бомбе. Расипају се коњаници по пољу као птице.

Прелећу над Олесјом непријатељски авиони. Бомбардују друм. Коњаници се бацише на све стране, попадале на земљу. Крик, и плач, и пискав вапај рањених коња. Олесја се уплаши.

Ричу бикови од кравих мириса и рију земљу роговима око своје мртве рогате браће.

Непријатељски авиони бомбардују мост. Велики водени стубови расецају реку. Скачу људи у воду. Зауставио је Запорожац коње. Бацише се браћа на све стране, падоше на земљу. Само Савко и отац осташе на колима.

- Скачи, Савко, скачи!

- А зашто бих? Идем у рат, и од прве бомбе да скачем – рече весели Савко и паде мртав. А браћа ће Савку:

- Савко!

Отац пребледе:

- Збогом, децо! Брзо до моста. Савка и ја ћемо кући!

Удари стари Запорожац по коњима, и скочи у поље па крену преко жита, назад до родне Топољивке. Лете коњи преко житних поља, а Лаврин се прислони на мртве синовљеве груди и углас заплака.

Кад немачки диверзанти зауставише коње. Избацише Савку у жито. Дадосе Лаврину цигарету, седосе на кола и кренуше, певајући и смејући се, у суседно село.

Олесја је гледала на пут. Она није била обична девојка. Била је лепа и уредна. Цео округ се поносио Олесјом. Дешавало се да после рада, увече, она, као птица, тако пуно пева поред куће пред целим селом, тако гласно и тако дивно, да о томе, можда ниједна напудерисана призната уметница није ни сањала. А Олесјини везови су висили на зидовима под стаклом у европским музејима: у Лондону, у музеју Алберт-Викторија, у Паризу, у Минхену и Њујорку, мада она за то није знала. Њу је све мајка учила. Олесја је била префињена, талентована, тактична, добра, вредна и беспрекорно одгојена у доброј честитој породици. Лакомислени момци су се мало стидели Олесје, сматрајући је гордом и неприступачном...

Пили су борци воду и суморно кретали даље. Она их више ништа није питала. Жудно је загледала свако лице и у свачијем оку читала тугу. Огромна, знатно већа него што људска душа може да прими, туга је пала на народ, пригушила га, потерала.

- У здравље девојко, са срећом, - рекоше јој тројица уморних артиљераца и кренуше од бунара. На Олесју нагрну талас таквог оштрог, болног самосажаљења, да јој се несносно стегло у грлу. Олесја се осврну. Смањило се број људи. Тек понеко наиђе.

”Последњи иду – помисли Олесја. – Зар последњи?” И реши се на корак нечувен, невиђен у њеном селу, а и у њеном народу. На необичан поступак, да јој се на саму помисао ледило и заустављало срце. На поступак грозан на који је навело грозно, неуобичајено време. Шта је натерало на тај поступак? Шта навело? Дубина инстинкта очувања рода, подсвесна мудрост, која се јавља човеку у помоћ у страховита времена, када се заледи разум, и не успева да спозна опасност, и никога не пита, и страшно време као лавина пада одозго.

Олесји је пришао један од последњих војника, тенкиста Васиљ Кравчина, чак из Каменца-Подолског, и похлепно се латио ведра. Био је он добар, јак момак. Одећа му сва прашњава и знојава. На рукаву и леђима прогорена кошуља. Снажне, тамне руке, трагови на врату и слепоочницама и боре на челу, такође не због година.

- Хвала, девојко, збогом, - изусту он, склањајући се од ведре.
- Срећан пут.. сачекај... слушај, рече Олесја тихо, гледајући тенкисту дубоким тужним очима, - Хоћу нешто да те замолим.
- Мене? Шта има мене да молиш? – погледа у њу тенкиста и необични поглед Олесјин приковао га је на трен. – Шта девојко?

- Слушај, - рече Олесја – преноћи са мном. Већ пада ноћ... кад ћемо још моћи, чујеш ли?... – Она остави ведро и приђе му: - Ја сам још девојка. Знам, доћи ће Немци сутра, прекосутра, измучиће ме, силоваће ме. А ја се тако тога бојим, молим те, нека ти..., преноћи са мном... – код последњих речи Олесјин глас задрхта и као да се угаси.

- Ја не могу да ноћим са тобом, - рече Кравчина честито и отворено. – Ја сам у тенку прекјуче горео под бомбама. Нисам ти ја херој.

- Ти си наш.

- Ја се повлачим, бежим. Оклоп је танак. Остављам те. Схвати мој срам. Ја нисам херој.

- Ти си несрећан. И ја сам несрећна. Схвати и ти мене. Види шта се ради. Ја хоћу да те запамтим за цео живот, а не оне мртваке који већ плове Десном. Остани, заиста! Олесја га је гледала са таквим поверњем, са таквом болном молбом, да је он остао без речи и није скидао поглед са ње. Гледао је у њу, туђу, непознату, случајну, да је касније ни на секунд нигде не заборави, да је понесе, ову девојку, у свом срцу кроз све битке, кроз све ватре.

- Па како сад...? Па добро...

- Оно је моја кућа.

- А где су твоји родитељи? – одједном схвати он.

- Отац је повезао браћу, мајка је рањена, у болници.

Неколико минута су стајали ћутке једно пред другим у полутами куће и нису знали куд да крену. Били су нетакнути обоје.

- Седи, поседи код мене за столом, - рече Олесја тихо и узме обема рукама његову. – Хоћеш да једеш? Па макар мало, молим те... Хоћеш да се опереш од пута, опери се. Даде му чист пешкир. Васиљ скиде кошуљу и стаде да се пере над коритом. Олесја му поли хладну воду на руке, а потом на главу. Осећао је како се са њега спира прашина од пута и зној.

Затим се изу, и добро оправши ноге, седе на клупу покрај стола. Некакав узнемирујући срам га је окувао и није га напуштао, а њу као да није. Она се и стидела и није. Шетала се по кући, приносила му храну. Извршавала је сопствени, само њој знани завет.

Заједно су нешто појели и избегавали да прочитају жељу у очима оног другог, ако је уопште и постојала, говорили су о разним стварима стидећи се ћутања. Понекад би им се сретали погледи, када се кидала нит разговора, и тада би престајали да дишу и жваћу храну, као да су се скаменили па би се загледали једно у друго до дна. Кад тако једном изгуби дах, Олесја сва зајаука и прислони руке на груди.

- Јој, Боже мој! Шта ће то бити с нама?

Кад се у кући смрачи, она се прва одважи. Клекну на под и дуго, дуго ћутке простираше чисту платнену постељину. Она је из мајчине шкриње извлачила нова

платна, прекриваче, пешкир и ставила је два јастука заједно и замисливши се на трен, донла цвеће из баште.

Тихо је било у кући. Само су негде далеко тутњали тешки топови и с времена на време су на небу грмели далеки, туђи авиони.

- Не гледај ме, - замоли га Олесја, и тешко уздишући обуче нову спаваћицу. Васиљ је могао да чује како му удара срце.

- Како мени лупа срце...

- И мени, - рече тихо Олесја. – Ој, дођи овде.

Она је стајала поред кревета у дугој извезеној спаваћици. Месец је осветљавао са прозора.

- Како се зовеш?

- Васиљ.

- А ја Олесја. Дај ми руку.

Прислонила је његову руку на своје срце.

- Никад те нећу заборавити, - рече она тужно и строго и пољуби Васиља у образ кратким, хладним, као дечјим пољупцем.

- Реци и ти ове речи.

Васиљ понови речи, а сам није препознао свој глас, тако је био низак и свечан.

Васиљ је звучао сав, свим својим бићем, као звоно.

Одјеном, зазвечаше прозорска стакла. Ниско, над самом кућом, забруја велика ескадрила непријатељских авиона. Загрмеше бомбе на друму иза села.

- Збогом, - одјекивао је негде издалека глас младића.

- Јој, децо моја, децо, - жалосно је нарикао растанак изнад пута.

Дуго су они лежали ћутке, послушкујући мимо воље крике. Онда је Олесја испричала Васиљу да то плаче њена тетка Мотрја, која има четири сина у армији.

- А то се већ пети опрашта, Иван – последњи.

- Да, - уздахну Васиљ, - како ти лепо миришеш на милодух.

- А ти, кад дишеш, миришеш на краставце, на лист краставца.

- И ти...

- И ти... – прошапута Олесја.

Неко је куцао на врата суседне куће.

- Ко је то? – чуо се пригушен глас.

- То смо ми, тата, ми! – јаукали су синови пред вратима. Отворише се врата. На прагу је старији човек Купријан Хуторниј.

- Заштитници отаџбине?

- Све је пропало, тата. Пусти нас.

- Нећу. Ја сам цара бранио. А ви своју власт не можете.

- Оклоп је танак, тата.

- Лажете, дезертери, - и Купријан залупи вратима.

Паде тада један на земљу и горко заплака.

А други ће пред вратима:

- Тата, наш генерал је нестао. Устрелио се, да бог да га црна земља не примила. Ми смо изгубљени

- Идите код пуковника.
- Не знамо где је он, ђаво му душу узео.
- Идите, стигните га!
- Мостови су, тата, срушени. Не умемо да пливамо.
Били су загледани једно у друго, широм отворених очију.
- Значи, зовеш се Васиљ?
- Да.
- Васиљ, Василик, а ја сам Олесја. Пољуби ме, Василик, ја сам тако срећна.
- А зашто плачеш?
- Не, не плачем. Тако ми је лепо.
- Драга моја. Зашто плачеш?
- То ти плачеш, Василик. Нећеш ме заборавити?
Пламтела су жита и села на тамном хоризонту. Вукла су се по тамном пољу бескућна стада. Понеки коњаници су пролетали тамним друмовима.

Проклети људи падали су с падобранима у жито. Неко је вриштао, а усамљена жена је са децом на путу плакала над убијеном кравом.
И веровали су и не, да су они већ муж и жена.
- Знаш Василик, - шапутала је Олесја, надносећи се над његово лице, - кад би ми живели, кад би било тако, да заједно живимо, ми никад једно другом у животу не би ниједну ружну реч рекли. Зар не?
- Да!
- Ми чак не би помислили лоше, је л` тако?
- Да.
- Зар не?
- Да.
- Ми ћемо тако сложено живети, као нико на свету. Зар не?
- Да.
- Ти ме нећеш заборавити?
- Не.
- Ти ћеш наћи мене, повратити ме назад?
- Наћи ћу те, повратићу те.
Као да су се спојили векови просте народне љубави, која сеје децу на нашој плодној земљи. Спојили су се векови тужних растанака украјинске девојке-жене, опевана у тужним народним песмама.

Почело је да свиће. Сенке у кући су се расплинуле, и растанак је већ трљао своје очи тамо негде, на трему иза врата.
- Реци ми још, Василик, лепих речи, реци, - стискала се Олесја уз Васиљево раме. – Свиће. Већ је време да се растанемо.
- Слушај Олесја...

Дуго су они причали у свитање. Као да су обоје одрасли за једну ноћ. А неминовност растанка као да је бацала на њихова осећања нарочито светло. Као да се пред њима те ноћи отворио нови поглед на ствари, тужан, али јасан и разумљив, и јасне и разумљиве су биле његове, Васиљеве речи, за које се није ни

надао да ће наћи.

- Не, ја те нећу заборавити, Олесја. Нећу заборавити ни тебе, ни твоју кућу, ни бунар под врбом. Каква год била, вратићу се теби. И да си црна, и болесна, и унакажена од непријатеља, и да поседиш од туге и суза и побели твоја кика, и нек ископаш ровове против мене, и исплетеш и бодљикаве немачке жице против мене, и посејеш непријатељима жито под бичевима, за мене остаћеш прекрасна, као што си сад. Ако ти у очају бациш клетву на мене, и све који су те оставили и нису умрли у Дњепру, опраштам ти унапред, таква је већ наша судбина, и ти мени опрости, - рече узбуђено Васиљ, чудећи се својим необичним речима.

- Опраштам ти, - рече Олесја – само ме наћи.

- Наћићу те, - рече Васиљ, привлачећи је себи својим великим, снажним рукама. – Ако се деси да те не нађем – можда ме убију, или експлодирам негде као мина и распршим се у парампарчад по пољу, тако да не нађу ни једну кост за мој гроб, ја ћу се опет теби вратити! Постаћу споменик од бронзе у твом селу, тамо код прозора. Ја сам схватио, Олесја, да је само једна стаза до тебе, један пут. Пут херојства. Треба бити херој и мрзети непријатеља... Олесја, - рече Васиљ, размисливши мало, - какав сам непотребан, слаб дошао јуче у твоју кућу.

- Ја сам ти опростила.

- Видим. Величином своје женске душе. Ти, Олесја, открила си ми свет.

Растали су се рано ујутру, пре изласка сунца, у хладној роси, код капијице у башти. Хитлеровци су улазили у село на мотоциклима, аутомобилима, са топовима, на тенковима, весели и задовољни. Опаљени сунцем, поцрнели, лица мокрог од зноја, зрачили су радошћу и здрављем. Свирали су на усним хармоникама, окаринама и трианглима нешто немачко.

Много војника је ишло сасвим без оружја, ухвативши се у парове, тројке и весело звиждали. Али већина је јела оно што им је дошло под руке: краставце, јабуке, крушке, шљиве, хлеб.

- Здраво, мајко! Харашо! – викао је плави војник у правцу куће, видевши домаћицу. Људи су гледали кроз прозоре.

- Види, смеју се! – показивала је једна жена другој, - гледај како су срдачни, смеју се и ”драво” кажу!... Ај...

Војник изби врата врхом чизме и уђе у кућу.

Здраво мајко! Млека, молим те!

Кољу свињу.

Другу.

Трећу.

- Хајл Хитлер.

Разваљује врата од трема.

Опрезно отварају кућна врата.

- Дозволите, ферцајен бите, може?

Пију млеко.

Једу.

- Реци, мајко, за кога си ти, за Хитлера или Стаљина? – упита војник старију жену, одвајајући се од великог крчага млека. Његово младо лице било је срдечно и умиљато.

- Како хоћете, душице, убијте ме, само Стаљин је мени бољи, - рече простодушна жена.

- Очењ кароше! – рече Немац, осмехујући се. Попивши млеко, он извуче пиштољ из џепа и устрели јадницу.

- Молим да оперете, - рече весели, голи Немац, бацајући сву своју одећу жени.

- Нећу да перем, да Бог да те ђаво опрао, бестидна стоко... Фуј! – није издржала увређена стара жена и ухвати жарач. И други Немац баци одећу. А први се већ латио за пиштољ.

- Мама, ћутите јер ће Вас убити, мама! Баци се ка мајци њен син, дезертер. – Опростите, господо. Перите, мама.

- Јој, сад бих те ја, синчићу мој, на клупу, па испрашила... – зајаука мајка.

- Тата, краву одведоше из дворишта! – утрча у кућу девојка Христја.

- Па шта, - рече Купријан. – То нису наши. Ако су нас већ освојили, то је њихово право. Биће и горе, - погледа у правцу синова – још ће и вас потерати као бикове у кланицу, још ћете један другог тући и пуцати један на другог, када нисте умели да се поштујете. Бићете ви још и по Немачкој и Турској.

- А измишљате, - заврте главом млађи син Павло и искочи са трема. Стазицом дуж баште трчао је преплашени на смрт његов друг Гаркавенко Иван, а за Иваном Немци.

- Халт, халт! – и почеше пуцати. Иван иза штале скрену у другу улицицу, а из улицице ће Павло:

- Куда?

- Бежи! Убиће нас!

- Халт!

Ухватише их обојицу. Аутоматима у стомак и њушку обојице.

- Ко сте ви? Дезертери?

- Дезертери.

- Шпијуни? Да?

- Да.

- Ви сте обавештајци? Реците, ви сте обавештајци? Јел да?

- Да... не... да – мрмљали су преплашени момци завршетке питања.

Фашисти су их добро избубецали обојицу, а затим им дадоше пушке и поставише их да чувају топове.

Олесја је непокретно седела поред стола и гледала јастук, на трагове Васиљеве главе, била је као камен и када се на прагу појавио отац, Лаврин није ништа чула. И тек кад је отац позва, она се пробуди и паде доле:

- Тата!!!

У Кијеву су банчили официри Адолфа Хитлера, сам Хаулајтер Кох је долетео у престоницу Украјине због изјављивања гордих циљева, у овој незамисливо богатој и плодној земљи.

Свој говор новопризнати Црни атаман Украјине Ерик Кох почео је баз увода, од највишег тона, то је била слава Хитлеру, слава нацији, слава моћној фашистичкој војсци која носи стару царицу – смрт ”ништавном слабом словенству”.

- Смрт словенству, смрт бољшевизму, демократском разврату и одвратној претенциозности разних мањина. Смрт јеврејству!

Официрске душе нису издржале занос тоталног и раздирали грла грозним крицима. Крици су прелазили у јаукање и хроптање. Пристрасни војници извикивали су своје одушевљење у тако динамичном нападу, да је велики реконструктор Источне Европе, Ерик Кох, скоро потонуо у узвицима. Његове реши се већ нису могле разазнати.

- Хајл, хајл! Хајл!

- Још минут – и Кох је почео да лаје.

Са свих радио-станица Берлина, Братиславе, Прага, Париза, Будимпеште, Рима, Токија по целом свету се преносио говор Ерика Коха, да би сви војници знали, сви Немци, немачки пријатељи, вазали и робови, каква се перспектива отворила пред војником у Украјини. 45 хектара по глави, ето шта значи ићи напред, кад те води Хитлер.

- На безграничним просторима Украјине, којима ја управљам по налогу Фирера, су бескрајни простори за све војнике. Ту, у Украјини, има места за сваког кохоће. Ви знате за неизмерена богатства ове земље. Ви ми можете поверовати да ћу из ове земље извући све, ја ћу из ње извући последње, не бих ли осигурао све вас и ваше породице... Хајл Хитлер!

- Хајл! Хајл! Хајл! – одјекује победнички урлик...

- Над спомеником Владимиру у Кијеву!

- Над Богданом Хмељницким!

- Над вешалима, над Дњепром...

После говора Коха официри се бацише на храну и пиће.

- Ову земљу можеш јести! На! Једи! И хоћу да те гледам, сине мој, као на симбол мог постојања овде. – Ернест фон Крауз, страи пуковник немачке обавештајне службе пружи свом сину, капетану Лудвигу Краузу, шаку земље. Лудвиг стисну земљу у шапи и лизну је језиком. То је био расни хитлеровски пас последње формације, окрутан, лош, гад, херој вешала, масовних паљевина и силовања. Та тамна незналица је више пута запањивао чак и овог старог оца – вука очајничком одлучношћу и бруталном довитљивошћу у обраћунима са непријатељима империје.

Временом се стари Крауз ужасавао свог изрода, и зато га је немачка очинска сентименталност и давна похлепа сањара освајача смиривала и радовала. Ернест фон Крауз је презирао Хитлера, али га је потпуно признавао. Зар га није Хитлер са милионима ових плавокосих ђавола Лудвига довео кроз целу Европу до Украјине?

- Украјина, Украјина – хроптао је Лудвиг, осврћући се наоколо. Његове водњикаве очи су сијале одушевљењем.

Стајали су усред поља поред пута у измлаћеном житу. На путу је стајао њихов ауто.

- О, страшне ли земље... – замисли се одједном стари Крауз.
- Фатер!
- Не жести се. Ти мислиш, све је већ завршено. Није тако једноставно. То је народ...
- Уништићемо га.
- Дечаче мој, ја сам већ од њих бежао у гаћама осамнаесте године.
- Друго је време, фатер. – ишли су по пољу.
- Време је друго, али је народ исти. Ја сам научио његову историју. Њихова виталност и презир су безгранични до смрти.
- О!
- Нек наши идиоти лажу у новинама шта год хоће о њиховој глупости и животињском односу према смрти, ти и ја морамо да знамо истину.
- Хајл Хитлер!
- Лудвиг, не узвикуј мени те глупости, барем када смо сами.
- Фатер, наш Фирер, наш нацизам нас учи...
- Момче, нацизам нема никакво значење, будући да нацисти, да знаш, немају фактички никаквих идеја. То је слепа снага, нешто лепоте необичног олујног облака. То је слепо чудо, невиђено глупе европске политике. Схваташ ли? И за нас, паметне Немце, цела та чудна ситуација фактички се своди на умеће да искористимо чудо. Француска, Белгија, Холандија, све што су нацисти освојили су глупости, мехурићи на води... Ево! – повика Крауз показавши прстом. Додоле, - ово је наше! Овде морамо умрети, али....

- Хајл!
- Лудвиг!
- Фатер!
- Ти мислиш, они су већ уништени!
- Ја!
- О!... Не!... Тако као што се Украјинци не покоравају и умиру, могу само велики. Када гледам њихову смрт, увек задрхтим од ужаса... Гледај! – рече стари Крауз, окрећући се у страну. Пролазили су кроз село, где су на тргу војници управо вешали људе.
- Халт! – узвикну Ернест фон Крауз. Ауто стаде, крвници који су се спремали да обесе старог пчелара Запорожца, заледише се пред фон Краузом, који је пришао вешалима.
- Хајл Хитлер!
- Хајл Хитлер!
- Бандити?
- Јавол, хер пуковник! Његове пчеле су криве за смрт наша четири војника.
- Да? О швајнерај! Гледај Лудвиг, он навлачи на себе омчу.
- Фатер... дас ист унмеглих!
- А... а... слушај... – обрати се фон Крауз старом Запорожцу. Овај официр хоће да зна о чему ти размишљаш пре смрти.
- Свет је полудео и пчеле су полуделе. Почеле су на сваког да иду. – рече Демид. – А ја мислим да вам је лоша работа када се већ бојите оваквих као што сам ја. Лоша је ваша работа.
- Али ја стојим на твојој територији и спремам се да те обесим – рече Крауз.

- Па шта? Обесићеш ме и побећи ћеш! Таква је већ твоја слава... Знам ја нешто о теби.
- Па?
- Не, нећу рећи...
- Реци, поклонићу ти живот. Обасућу те парама.
- Иди, дабогда те ране обасуле. Иди, не заклањај ми село, будало.
- Јеси ли чуо? – окрену се пребледели фон Крауз ка свом сину.
- Фатер! Почињем да те разумем. То је страшно, - прошапута Лудвиг, болесно се осмехујући.
- А помагачи? Развукли сте се, дабогда добра не видели! – завришта одједом страи Демид Запорожец, видевши како пролази велика група опкољених ратних заробљеника. – Није рат ни почео а већ сте се предали, бацили оружје! Већ пузите у ропство. А непријатељ се са женама кикоће... Вешајте ме, убице! Да их моје старе очи не гледају...
- Фатер, шта он каже?
- Ај...
- Вешај, крвниче, чега се плашиш?

Ернест фон Крауз махну руком и окрену се. Лудвиг је гледао на вешала скоро без свести.

- О фатер! – освртао се Лудвиг. Поново су били у аутомобилу.
- Они се не могу покорити. Њих треба уништити: ”не угушиш ли плече, не можеш да једеш мед” – као што је реко њихов краљ у XIII веку.
- О!

- Али Лудвиг, ти мораш да знаш: Ахилова пета овог народа је не прикривена. Ови људи апсолутно нису способни да опросте један другом неслогу, чак и у име интереса општих, високих. Код њих нема државног инстинкта... Ти знаш да они не уче историју. Чудно. Они већ двадесет пет година живе под геслом одбацивања Бога, власништва, породице, пријатељства. Код њих се од речи ”нација” сачувао само придев. Код њих нема вечних истина. Зат је међу њима толико много издајица... Ево ти кључ од скриње где је сачувана њихова пропаст. Нама не вреди да их све уништимо. Знаш ли, да ако ти и ја будемо паметни, они ће сами једни друге уништити.

- Ја, фатер. Ми ћемо их уништавати, утолико уколико сваки војник мора да убије непријатеља и лиши части жену-непријатеља. Разумео сам те. Они ће даље сами себе уништавати. Поделићу их, купити, покварити!
- Видим, дечаче, нечему су те научили. Њих треба разбити док се они не освестеод својих грешака. Ако не успемо – пропали смо.

- Фатер, ја ћу их наоружати! Једном брату ћ дати оружје, другом не и они ће бити непријатљи до смрти.
Код колхозника Купријана Хуторног у амбару су се саставиле комшије, понајвише пријатљи Купријанових синова Миколаја и Павла, који нису смогли снаге да прођу поред рођених кућа и напустили велико друштво. Довукли се кући на несрећу

родитеља и себе самих. Амбар се претворио у својеврсни клуб изгубљених душа. Ту се пила водка и играле се карте, проклињала судбина и све на свету. И ништа више никоме није помагало. Туга и мрачни очај у сумраку амбара, подиже се над људима, као магла.

- Ај- ја- ја- ја-, шта смо урадили, другови?
- Не кукај! Зашто урадили? Не труј ми душу!
- Какао се то десило, реците ми?
- На, испиј!
- Нећу! Нећу!... Вратиће се наши, поубијаће их, очигледно, као псе.
- Е, чекај ти сад наше.
- Шта да се ради?
- А можда?...
- Не. Пропало је све.
- Вратиће се.
- Неће.
- Неће се вратити.
- Па, и шта ће онда бити?... На!

- Нећу. Ево пијем и не могу да се напијем. Једем и не осећам укус. Све к'о трава. Све је исто. Све.
- Ено, пузе. Ај- јај- јај-.
- Па, пропадосмо.
- Робови.
- Ко?
- Ми. Јевреје ће побити и онда ће се нас латити.
- Још ћете ви сами једни друге да тучете – умеша се у разговор стари Купријан.
- Па?
- Видећете.
- Ја сам чуо да ће земља бити индивидуална, наша.
- Земља је наша, али ми више нисмо своји.
- Шта? Кажу, сада ће Украјина бити самостална? – рече неко.
- Украјина, каква је, можда и буде. И узеће вас ђаво. Раздвојише се глупаци. Сазнаћете – рече Купријан.
- А шта да радимо, чича?
- Стигните војску. Трчите, можда још није касно, јер ће вам зло бити.

Одједном, отворише се врата и у амбар утрча преплашена ћерка Купријанова, Христја.

- Тата, Павло је у полицији, већ је са пушком.
- Павло?
- Ево иде кући!

Купријан Хуторниј као да се скамени. Мало се узбудише и остали.

- Гледајте, Павло и Гаркавиј Иван.

Павло и Иван уђоше у амбар са немачким пушкама у рукама.

- Здраво полицајац! Моје поштовање! – осмехну се Купријан, а као да је попио чашу љутог отрова.
- Ја нисам полицајац. Ја сам чувар реда. – изусти Павло ове туђе речи.
- Реда? Каквог реда? Кога чуваш и од кога? Ти, кучкин син да си! Клоња! – баци се Купријан песницма ка сину.
- Стојте! – Павло се загради немачком пушком.
- Тата! – баци се према оцу Христја.
- Ма, доста, атата! – умеша се и трећи син Миколај. Он је био рањен у руку и јако је патио.
- Не дирај те оружје! – повика Павло, претрашен изненадним обртом ситуације.

Купријан се загледао у Павла и тешки очински гнев је растао у његовој души.

- А, а. Свето роужје. Недодирљиво хитлеровско.
- А Стаљиново, где је? Где је то оружје на које сам двадесет година трошио паре које сам зарадио, кад те питам?
- Тата, смирите се, тата! – поново се Христја бацила према оцу.

- Па сувише причате, чича – викали су дезертери.
- Јак си ми ти ратник.
- Оклоп је танак, чича. Танак је оклоп.
- Иди сам, пробај.
- Пробао сам. Цара сам бранио, нисам бежао! – разљути се Купријан. Кома си се заклео? – окрену се ка Павлу.
- Сада Бога нема – узвикну један из друштва.
- Лажете, има! Отаџбина!
- О томе нема говора! Учили смо у разредима – правдао се Павло.
- А ти, зашто ти ниси одјурио? Зашто си се овде довукао, кучкин сине, да браниш Немце од оца и брата? Миколај! – окрену се стари

Купријан старијем сину – ево твог чувара. Чувар – брат, није то шала.

- Ја ово нисам хте...
- А зашто си узео? – упита Христја.
- Они ми на силу дадоше, под претњом смрти.
- Изубијали су нас по њушци – подржавао је Иван Гаркавенко.
- Аха, преплашио се! Под претњом смрти бацио је своје оружје, под претњом смрти Хитлеровог се латио? Тако... ето како смо те васпитали.

Када су се то Хуторнови смрти плашили? Да се Хуторни боје крви? Да...

- Пустите ме да кажем, тата!
- Говори!
- У почетку сам и ја хтео да одбијем и умрем.
- Па?

- А онда сам размислио: неко ће да узме оружје. Ако се то деси, ако се свет променио, некеме ће то оружје, кад је већ тако, кад се већ свет преокренуо, неко очито мора да узме оружје, нек је проклето.

- Да, а ти си се први закачио? Први полицајац фашизма Павло Хутрониј. О, срамоте!

- Не нервирајте ме, тата.

- Павло!

- Не заборави сине: ниси пролио непријатељску крв у зао час, пролићеш очеву и братовљеву.

- Ма, доста, чича!

- Купријане Михајловичу.

- Па, доста. Проћиће некако. Живе људи... – тешили су старог дезертери.

- Бацај оружје – плануо је Купријан и изненада зграби пушку. Одједном загрме пуцањ, и смртно рањени Купријан паде са тешким ајуком доле.

- Халт! Руке увис! Излази! – викну немачки јефрејтор, појавивши се на прагу баш у тренутку пуцања.

- Бежи, Микола, - викну Купријан.

- Христја се бацила на свог несрећног оца.

- Ћеро моја... Моја драга... Мој драги цветаићу. Ово је наша горка слава. Наша судбина...

Микола искочи из амбара, оборивчи с ногу јефрејтора ударом песнице, и даде се у бег кроз баште. За њим је потрчало и троје дезертера, који су седели одвојено иза амбара, на брвнима. Они су чули пуцањ и крике и потрчали су за Миколајем, не знајући добро, шта се десило. За њима одјекну неколико пуцњева.

Потрчаше бегунци кроз баште, сунцокрете, кроз ливаду, хељду. Близу је већ и шума и јаруга. Стадоше и осврнуше се.

- Шта да радимо?

- Бежимо у шуму! Кажу, тамо негде су партизани.

- А може, онај ... ај- ај! Види!

- Ево, већ трче, видите! Ево, ево, јуре нас!

* * *

Осећао се кривим пред људима, који су га гледали са прозора и тротоара малог града. У њиховим очима виједо је прећутни горки прекор, и тугу и страх. То исто су осећали и војници. Њихова исцрпљена лица су била зла и намрштена. Дуго кретање туга и жалост великих губитака је притисло све. Тешко је било разликовати војника од командира.

- Реци ми, друже, зашто смо ми такви, а? – обрати се Кравчини млади војник.

Зашто? Због чега? Поведите рањенике, гадови!

- Напред! – Весело су махали рукама снабдевачи. Били су срећни што одлазе из опасног града на исток, још само преко једне реке, што су кола исправна, што је

возач који је лежао под колима на леђима поправљајући их целих шест сати, због чега сви они умало нису полудели, ипак средио кола. Душе људи су биле минијатурне, цепне, преносне. Они су расли у атмосфери лаког успеха и среће. Озбиљно, или строго време обавеза већ им је одавно изгледало завршено пређено и они су пловили већ неколико година у царству слободе, као рибе у тихом, плитком поточићу где се увек видело и дно, и небо, и локвањи, и вирови.

- Погледајте, како се котрљају гадови! Рањенике остављају. Шта је?

- Не знам. Ја сам исти, такав гад. – махинално одговори Кравчина. – А? - оставио сам жену.

- Па?

- Ја сам оставио оца, мајку и сестру. Олесја се зове. – рече Иван Запорожец.

- Олесја?

- Олесја.

- Чудно. И моја жена се зове Олесја. Олесја...

- Где је?

- У оном, како га... заборавио сам... Код прелаза сам је оставио... Ах, мене би требало убити! – тешко уздахну Кравчина.

- Не знам ја, друже командиру, шта је то и због чега, али осећам овде – Иван Запорожец неколико пута удари себе шаком у прса – нисмо умели да живимо како треба. Не, не...

У главном граду округа, усред вреве и злокобне збуњености, код председника Лиманчука свраћају две лепе девојке.

- Шта вам треба?

- Реците! – узбуђено ће оне једва дишући.

- Шта да кажем? Шта вам треба, шта?

- Реците нам...

- Шта да кажем, шта, а? А? Ало!

- Ми смо учитељице, комсомолке...

- Све сте ви комсомолке! Па, шта хоћете?

- Бојимо се! Можда би и побегле.

- А?

- Да ли ће се наш град предати непријатељу?

- Који град? Како се усуђујете? Ко вас је послао? Пета колона?

- Па, ми...?

- Ширите панику! Ало... Ало!

- Ми...- Сад изађите из кабинета да вас више не гледам! Овај град никад неће бити заузет. Миманчук поче да шета по кабинету, као лош глумац у провинцијском позоришту:

- Идите!

- А, хвала вам.

- Никада, чујете? Ни за шта! Неће пасти!

- Лаже... Не слушајте га другарице – рече Васиљ Кравчина, улазећи у кабинет. Он је чуо само последње узвике председника, али му је одмах била јасна тематика разговора овог поглавара места са својим несрећним становницима.

- Неправда. Ми ћемо осавити овај град. Бежите, девојке, док није касно – бежите јер биће вам горе.

- Ко сте ви? Како се усуђујете? Знате да за ово...? – кочоперио се председник, цепајући на ситне комадиће неке поверљиве папире. Био је велики љубитељ разних поверљивих папира, тајних послова, инструкција, одлука, решења. То га је подизало у очима грађана и обезбеђивало дуго година поштовања. Њима је замаскирао своју провинцијску глупост и велику равнодушност према човеку. Био је лишен савке маште као и сваки човек са поспалим, млитавим срцем. Навикао је на своју дужност. Ни једом му није пало на памет, да је једино што је маскрао била његова глупост.

- Шта ти причаш овим комсомолкама? Што лажеш? Зашто? Зашто лажеш гаде? – Васиљ Кравчина је био мрачан као ноћ. Непоправљив промашај, чак не промашај већ злочин који је учинио на Олесјом, не повевши је силом са собом, мучила га је и није у давла мира ни дању ни ноћу.

Збуњен и успаван због оних хладних младића који су у савком граду као папагаји бодро узвикивали нешто типа: ``Непријатељ никад неће проћи``, узвике за које их нико није опуномоћио, он оставио је на утабаном путу своју драгоцену судбину – Олесју – и тек сада на дугачким, тешким путевима повлачења, гледајући на свим раскрсницама да ли лети негде до њега као баковита птица, његова сопствена срећа, тек сада је потпуно осетио своју несрећу.

- Бежите, сестре моје, бежите. Јер ће доћи Немци, обогалиће вас, заразити болестима, отерати у ропство, а овај сеф – показа Васиљ на председника који се спрема да побегне, вратиће се потом и судиће вам за разврат.

- Ја ћу вас ухапсити! Хало! Хало! – Узвикну председник Миманчук, вукући жицу телефона и дишући у телефон као у цев самовара. – Мене је поставила партија!

- Другови, не могу. Немогу. Разумете!

Подебео човек са два прага је мирно доказивао и благо, чак са доброћудним осмехом, као искусан васпитач несташној деци, да их не може повести на свом камиону, иако је његов камион полу-празан, у њему су тајне ствари. Осим тога, не може уопште повести никога јер је то забрањено наредбом. Зато је саветовао да му не стаје на пут и не прете му већ да га пропусте.

- Разумеш?

- Друзе, повези ове девојчице и рањеника – молио је Кравчина

- Друзе, ја возим војни терет, разумете.

- А ја сам рањен, зар ја нисам терет? Мајку ти твоју погледај - Иван Запорожец, поче брзо да одвија рањену ногу.

- Друзе, не показујте ми то, не уцењујте ме раном.

- Ја вас не уцењујем.

- Ја из принципа не могу.

- Зашто?

- Да, објасните нам.

- Другови, ствар није у рани, већ у принципу, у наређењу.

- Ствар је у патњи! – рече девојка.

- То није војни разговор. Знате какви су били случајеви. Тако су примали у кола, а

онда су им они које су примили заривали нож у леђа.

- Друже, овај рањеник је члан ЦК комсомола. Он вас неће напасти.

- Не могу. Не могу!

- У праву сте. Не узимајте ни девојке ни мене – рече изненада Иван. Јер бацићемо се на кола и згњечићемо вас као инсекте. Пустите га да прође. Хајде!

- Хајде!

- Друже командире, шта кажете? – обрати се Иван Кравчини.

- Кажем да ће рат бити дуг. И много ће се наше крви пролити, више него што би могло. И патње. Војници су се повлачили по прашњавом путу, гледајући на запад са тешком тугом и проклињући своје недостатке који су им изгледали као прави разлог повлачења на исток, али они нису знали колико великих дела им је суђено да остваре, колико крви је суђено да буде проливено на бескрајној њиховој земљи и какве хладне рачунице дозирају њихову крв у прекоокеанским кабинетима. Орали су земљу у јармовима. По шесторо у плугу, седми, Мина Товченик за плугом.

- Хеј, хеј! – тера Мина дезертере и заробљенике.

- Води ћутке, не нервирај ме! – љутио се у јарму стари колхозник Левко цар.

Товченик: Вуци, вуци. Воле!

Нехода: Јој, каква паклена мука!

Журавељ: Ах, кад бих био у војсци. Када би ме ранили у борби саког дана, како бих био срећан!

Товченик: Хајде млати, ђаво би га знао зашто!

Левко Цар: А зашто си бежао?

Журавељ: Збунио сам се и нисам могао разумети сам себе. Оклоп је танак.

Чубенко: Аха, крви си се уплашио!

Левко Цар: Не трабуњај!

Товченик: О!

Левко Цар: Ја више нисам човек. Ја сам коњ. Срамота. О срамоте дај да се одморимо. Пашћу.

Товченик: Не може. Пуцаће. Ево већ гледају, гадови (погледа на страну).

Жандарми са ауоматима надгледају орање.

Нехода: Повуци бре, ђаволи би вашег оца повукли!

Чубенко: Јој!

Левко Цар: Ех, раније никада није овако било. Другачије смо васпитавани.

Нехода: Боље?

Левко Цар: Боље.

Нехода: Па кад су вас тако добро васпитали, зашто сте онда ви нас лоше? Још и грдиш? Што ћутиш стара псино!

Левко Цар: Глупане један.

Нехода: Сам си будала!

Журавељ: Доста тамо!

Чубенко: Некада су у прошлости, говори се, такође упрегли нашег брата не једном.

Товченик: Доста са понављањем једног истога.

Левко Цар: Мислим да за таквог крвника, као што је наш вођа Лаврин Запорожец историја до сада није знала.

Товченик: Сами смо изабрали.

Нехода: Парви је Каин кад тако мучи људе у јармовима!

Чубенко: Гори је од Забрوده. Камен а не човек.

Велико јато врана се винуло над сунцокретима и прекрило небо. Само се чуло – гра – гра – гра!

- Сажалите се на људе оче.

- Шта ви радите? – Олесја је пришла оцу, вођи, одлучна и узрујана.

- На које?

- Зашто ви са људима орете?

- Они су ме за ово изабрали.

- Како за ово?

- Шта хоће?

- Неће да иду у јармове!

- Па, нека не иду.

- Али, оче!

- Питам те, шта они хоће?

- Не знам.

- А ти сазнај, кад се залажеш за њих.

- Ја више не смем погледати људима у очи, они нас мрзе.

- А кога они воле?

- Оче? Шта је с вама?

- Питам те, шта они воле кад се већ залажеш за њих.

- Они су у јармовима.

- Нису хтели јарам, требало је борити се за слободу.

- Нису могли сви да се боре...

- Нажалост, тако је. Али ће се борити. А ко неће – умреће.

- Оче, убиће вас.

- Знам. Таква је моја игра. Ако они мене не убију, убиће ме Немци, ако не убију Немци, убиће ме наши, кад се врате. Фашистичка улизица. Жао јој људи, а мени је себе жао. На мене, проклетника су накачили сво зло. Вођа – кер! Вођа – крвник! А тамо, погледај, синови одустају!

Неко је покуцао на врата.

- Изађи из куће.

Два непозната човека уђоше у кућу. Смрачило се. Шапатам су разговарали. Из зида су тукли и мучили људе. Чули су се крици и јауци. Пуцњеви, падање и ударци од зид. Понеког су износили и бацали у јаму. Ернст фон Крауз се појави на вратима. Био је мокар од узбуђења и тешко је дисао. Као да није он мучио људе, већ су њега самог пекли на ватри, разапињали до губитка свести. Очи су му пламтеле као у дивље звери, а бледе усне дрхале.

- Восер!

- Почео је да се умива хладном водом, узвикујући на немачком неке одвратне псовке. Полицајци су стајалиоко њега мокри од ужаса. Сео је и зајаукао, скоро без свести. Добио је срчани напад. Нареди да позову Заброду. Уђе Заброда.

- Ћуте?

- Да, кунем се господине пуковниче, ваша милости, кунем се робијом, Богом, све је

то урадио Запорожец.

- Шта ти знаш?

- Код фон Крауз нанишани у Заброду, али је револвер био празан, и он га баци у лице Заброди.

- Не спавам ноћима. Уморио сам сву полицију, и да сам бар нешто сазнао, ништа. У јармовима ору, млате жито, хлеба нема, краве препродају и сви ћуте. И тобож проклињу Запорожца. Али има ту нешто, има.

Фон Крауз поново побесне и баци се на Заброду

- Ја ћу те обесити! Чујеш ли? Зашто сам ти дао земљу, освојену крвљу мојих војника! Свињо! Да би тебе шугавог кулака цаба хранио? Хунд!

И стари крвник Ернст фон Крауз тако удари од зид главом Заброне, да се зид затресе.

Вікно Тема року

- Кунем се, Запорожец... Запорожец – стењао је Заброна, Ернст Крауз је пуцао од беса.

- Фатер, смири се, шта радиш? – дотрча до њега Лудвиг. Одгурнувши Заброду, он загрли оца.

- Мој дечаче, мајн лие кид – омекша мало Крауз – нико нас Немце, не разуме, нико! Јао!

Фон Крауз дође до Лаврина Запорожца чист, лепо обучен са пакетом.

Крауз: Здраво Лаврине! Како си?

Запорожец: Здраво, господине пуковниче!

Крауз: Не господине, већ на украјинском пане пуковниче.

Запорожец: Извините, ми смо прости људи, не знамо ми са господом.

Крауз: Како вам жена? Да ли се опоравља?

Запорожец: Није лоше.

Тетјана (иза зида): Хвала.

Крауз: А, фрау Тетјана... Камо су деца?

Тетјана: Ох!

Запорожец: Па ко ће га знати? Негде...

Крауз: ...се боре. Већ негде на Уралу.

Запорожец: На Уралу?

Крауз: Аха. Штета, када би...

Запорожец: Ох, када би они били овде, све би било другачије. Они би свима показали пут.

Крауз: Чуо сам да се један вратио и да се скрива.

Запорожец: Ма прича се...

Крауз: Нажалост, хм... На шта је све народ спреман! Све преносе. Цинкаре један другог

Запорожец: Због глупости.

Крауз: Да... Гледам ја ову младеж. Омладина нам се покварила. Неозбиљни су. То само ти и ја разумемо, старци. Јел` да?

Запорожец: Да, тако је стварно.

Крауз: Потпуна распуштеност. Да, потпуна распуштеност. Материјалисти.

Запорожец: Да.

Крауз: Верујеш ли, да ми имамо официре који нису писмени. Једини идеал им је зарада.

Запорожец: Па и ми такође имамо такве, само не у великом броју, али свакако имамо.

Крауз: Је ли?

Запорожец: Један другоме не...

Крауз: Не, шта?

Запорожец: Не мисле добро да човек заплаче.

Крауз: Жито сакривају. Заброда каже.

Запорожец: Бесмислица.

Крауз: Нестају у шуми.

Запорожец: Па не, сад су сви код куће.

Крауз: Бојим се, да се нешто не деси.

Запорожец: Шта?

Крауз: Сада их сакупљам за принуди рад у Немачкој.

Запорожец: Чуо сам.

Крауз: Јој, бојим се да не дође до тога да их не морам вешати. То је закон!

Запорожец: Видим да ће до тога доћи.

Крауз: Да, ти ме дакле разумеш?

Запорожец: И ја мислим, да би требало спасити и послати у Немачку стотине младих на принудни рад.

Крауз: О, Лаврине ти си паметн као Немац.

Запорожец: А...

Крауз: Далеко ћеш ти код нас догурати.

Запорожец: Ево, направио сам списак. То су све здрави и леви. Узми!

Други дан закукала је цела улица. У село је стигао Лудвиг Крауз са великим одредом жандармерије. Тенкови са митраљезима су смештени на сим излазима из села, узнемирени људи су вирили кроз прозоре.

Хриситја дотрча до Олесје на трем, сва уплакана.

- Теткице! Татка Тетјана!

Олесја истрча и куће.

- Олесја!

- Христо!

- Олесја, људе сакупљају за Немачку!

- Па шта кажеш?

- Твој отац. Да ли си чула?

- Шта?

- Направио је списак, и ја сам на списку!

- Ко ти је рекао?

- Павле.

- Лаже.

- А њему Заброда, начелник. Зашто сам ја у том списку? А? Хрита је гледала у Олесју са нескривеном мржњом

- Христо!

- Зашто тебе нема на списку? Људе продајете?

- Христо!

Заброда је стајао пред фон Краузом и дрхао

- Када си се појаво, онда код реке, сећаш се, одмах сам схватио да си гад – говорио је Крауз, посматрајући Заброду са извесним чуђењем, као не сасвим разумљиви људски феномен.

- Али, никада нисам ни могао помислити да ће твоја животињска, можда чак и неживотињска, ђаво ће га знати каква, гадост, мржња и зло, довести до овога. Да ли ме разумеш?

- Никако, не!

- Ух, ух!

- Зашто ти служиш мени? Зашто са толиком радошћу одајеш људе, ископаваш њихове старе, безначајне злочине, грешке?

- Ја мрзим совјетску власт.

- Али ти си Украјинац?

- Да, тако је!

- Па, како ти? Ми смо твоји непријатељи... Ми смо вас окупирали... Сећаш се, Лудвиг, рекао сам ти. Ово јечисти пример – обрати се Крауз Лудвигу. Како можеш?

- Чашћу се кунем!

- Ћути! Он ће мени говорити о части! Зашто олајаваш Запорожца? Ћути. На! Ево га списак свих људи, који треба да буду послати за Немчку на принудни рад. Доста си блебетао. Знаш ли ко га је написао? Запорожец. Једини частан човек у селу.

Гадови!

- Дозволите – рече Заброда, погледавши списак.

- А?

- Убијте ме, али ја не верујем Запорожцу, ни вама не саветујем.

- Шта ти знаш?

- За сада још ништа.

- Ти си ђаво.

- Ваша милости – прену се брзо Заброда. У његовим мрачним очима блесну некаква намера, засветли неки немир. Само када он уђе у кућу и допише своју ћерку, јединицу, тада ме назовите ђаволом, сатаном, како хоћете. А док ја видим да тога нема, дозволите ми да размислим...

- Интересантно – погледаше се Немци. Тада Лаврин Запорожец не издржа и покуца на врата. Иза врата је чуо речи:

- Заброда.

- Шта је теби – намршти се Крауз.

- Дошао сам да вам кажем за једну своју грешку – тихо рече Запорожец приближавајући се Краузу. Народ се узрујава, и то је моја кривица. Ја своју ћерку нисам унео у списак. Признајем, сажалио сам се. Очинска слабост. Опростите.

- Шта ти је Лаврине?

- Пишите ћерку. Моћ примера је велика ствар. Извините што одмах нисам схватио.

- О Лаврине ти си ме прешао – рече узбуђено Крауз. Хтео са да те питам за ћерку. Крауз погледа Заброду. Заброда сав пребледе и тешко дисаше.

- Оче?

- Чуо сам.

- Реци да то није истина.
- Није кћери. Истина је. Спремај се на пут.
- Мајко!
- Лаврине! Шта то радиш? – Тетјана је стајала на вратима, мршава и жута.
- Ућути, Тетјана. Олесја иде у Немачку.

- Да погине?
- Не. Олесја изађи из куће... – Олесја је изашла на трем. Када одведеш Олесју на станицу, не враћај се у село. Све се може десити.
- Шта ти је?
- И ова кућа може ускоро изгорети Лаврине!
- Ћутим.
- Нећу да идем! – повика Олесја на вратима.
- У куће уђе Мина Товченик.
- Ето какви смо људи постали. Неће да иду у иностранство. Иако смо ми, како се прича, већ иностранство. Гутен таг, желим.
- Мина, јеси ли чуо? – закука Тетјана.
- И? – рече Мина, пришавши Лаврину, као да га је заклањао од Тетјане.
- Ево сакриј – тихо рече Лаврин. Не жали ни коње, ништа. Чујеш ли? Нађи и предај да би одмах кренули чим прочитају.
- А где иду?
- Тамо је све написано. Запамти Мина, у твојим је рукама судбина. Ево ти потврда за пут.
- Куда ћеш? – упита Тетјана
- То се тебе не тиче. Ауфидерзен – рече Мина и са тајанственим изгледом изађе из куће.
- Вративши се кући, он нареи својој жени да постави ручак, а сину да брзо упрегне коња.
- А куда ви то, оче, идете? – упита Мину са трема његов млађи син, полицајац Успим.
- Није то за твоју полицијску памет – одговори Мина завршавајући ручак. Иди да упрегнеш!
- А какав ти је то папир у капи? – упита стара Одарка Товченика, спремајући код пећи храну за пут.
- Ни то није твоја ствар – рече за столом Мина.
- Устим изађе да упрегне коња, а за њим и његов пријатељ полицајац Павле Хуторниј, узевши неприметно писмо.
- У колонама извозили су украјински народ у Немачку.
- По железничким станицама се разлила несрећа и јауци растанка.
- Олесја се привила уз мајку, и љубећи кошчату и жућкасту мајчинску руку говорила је тихо, тонући у неиздрживој тузи.
- Збогом мајко моја, немојте ме заборавити, нећете? А када се врате наши из рата , пренесите... јој, неће се вратити, мама...
- Олесја је плакала. Осећала је својом чистом девојачком душом, да више никада неће видетисвоју тиху, добру мајку..
- Девојчице моја, до свог последњег даха молићу се вечерњим и јутарњим звездама

да те не задеси тешка несрећа и исмевање. Да имаш снаге да издржиш у рату, да не изгубиш наду, душеце моја. – нарикала је мајка, Тетјана Запорожец, привијајући себи кћерку последњи пут.

- Нећу се вратити, мама. Више нећу видети ни Романа, ни Васиља... Растуриће нас по целом свету, ко ће нас окупити, мајчице? Ко? Ко ће нас позвати? Мама, мама!

- Окупићемо се. Веруј, ћеркице, ма колико да ти буде тешко, веруј, надај се, веруј, девојчице моја.

- О, мајчице моја, како смо несрећни. Како је несрећна наша земља!

Плакали су људи околу. Опраштале су се мајке са ћеркама, сестре са браћом, богаљима и малом децом. Плакала су подрпана, остављена деца. Опраштали су се са мајкама, разбацало их је на све стране. Да би можда цео живот тражили једно друго у очају, и не наћи их до смрти, не оставивши ни трага. Само су празноглаве немачке убице мирно пролазиле између несрећних и утеривали их у вагоне, као стоку. Оркестар на железничкој станици је пригушивао плач и очајне крике људи. Звиждук. Последња експлозија очајничког крика са прозора. Неко је пао на шине. Воз је кренуо. Шест несрећних мајки се бацило на шине, дигавши руке ка небу. Воз се не заустави. Петорицу мушкараца су стрелили, међу осталим, за пример. Свира оркестар. Воз, претрпан робињама, испребијаним људима, коњима и биковима, кренуо је на запад. Пролазили су поред широких сивих неузораних украјинских поља, разрушених железничких станица, уништених градова и црних прозора спаљених кућа. Тетјана је стајала као скамењена, када јој је пришао полицајац, Иван Гаркавенко.

- Бежите, Тетјано Остаповна! Вашег чичу су ухапсили.

Када су жандарми довели пред фон Крауза Лаврина Запорожца, испребијаног, у поцепаној одећи, исцрпљеног неравноправном борбом, Ернест фон Крауз умало не полуде од беса. Међутим, суздржао се, осећајући да га један минут беса може коштати живот. Тешко дишући гледао је Запорожца и дуго није могао да изустити ни речи.

- Скупио си стотину момака и девојака да их пошаљу у партизански одред? – упита он изненада мирним, обичним тоном.

- Да.

- Ти си послао партизанима овог овде.

- Да.

- То писмо сам ја послао партизанима да би они побили стражаре и узели себи омладину.

- И твоју ћерку?

- Да.

- Млади и ћерка су отишли за Немачку, твоја кућа је спаљена, жена ти је убијена.

- Знам.

- Патиш ли?

- Не.

- Зашто?

- Јер те мрзим.

- Слушай. Нећу те убити сада. Данас сам се уморио од убистава. – рече Ернест фон Крауз. Поново је био мокар од зноја и блед. Давила га је астма. Губио је дах. - Апелујем на твој разум.
- Ја ћу ћутати.
- У датој ситуацији не смеш тако да одговараш. Рат је рат. Реци, где су партизани, и ко је овде са њима повезан. Тада ћу те тихо обесити, јој, ух!
- Ја ћу ћутати.
- Аха, онда до сутра. Сутра ћу бити свеж и расположен.
Фон Крауз се подиже и полагао приђе Запорожцу. Сам ћу ти ископати очи, одсећи руке и ноге и одрезати језик. Не могу тек тако да се обрачунам са тобом. Ја имам свој престиж, а ти ниси обичан клијент.

(Наставиће се)

Превеле: *Јелена Мијалковић, Јелена Павлов,
Емина Симић, Здравка Дрљача,
Душка Здравкови*

Вікно Авторські роботи

Серед перших людських потреб з'явилась і мова. Людина ще давно збагнула, що їй потрібно сказати іншим людям про свої відчуття, емоції або висловити щось... Протягом багатьох століть мова розвивалась та удосконалювалась. Людина найбільше любить мову, якою навчилась розмовляти ще на початку свого життя. Вона може вивчити ще багато мов, але, зазвичай, повертається до рідної у своїх творіннях і щоденних ситуаціях.

Јелена Мијалковић

Не існує людини без мови, ані мови без людини. Для того, щоб народ існував, мусить існувати і його мова. Це основний закон існування народу. Я не можу уявити себе без сербської мови. У ній є душа предків, які завжди обороняли свою мову, свої звичаї, які пов'язані з нею. Вона тече у моїх жилах, і я відчуваю кожне її слово...

Душка Здравковић

Це можна очікувати як Сонце щодня
Юнак може співати
Дівчина записати
Мова може поєднати пов'язати
Однак і розлучити
Вона така дивовижна
Але це залежить від...

Мова – не тільки літера. Чоловік – не тільки хлопець.
Що таке мова? Я можу взяти якийсь словник, переписати визначення, але це не цікаво.
Стосунки між людьми і мовами різноманітні.
Мову можете записати і зробити лист, казку, книгу. Цей рукопис потрібно записати рукою, на папері, інакше немає сенсу.
Можете співати мову – це пісня, написати її – це думка, говорити про хлопця – це любов, розмовляти один з одним – це діалог, самі з собою – це Талес...
Твій погляд мені говорить щось тепле, але ти вимовляєш холодні речення, щось зовсім інакше. Мова може поєднати двох, але і розлучити. Можете зашкодити коханню тільки двома літерами – НІ?

Що краще, ніжніше може бути, ніж оці найперші речення немовляти (не-мов-ля не мовить, але почне, сказавши: не хочу, батьку, дай води, я не маю свого я...)
Усе, що позначає мова, порівнюється з людиною.

*Еміна Симич
Вікно Зміст*

* * * * *

**Часопис студентів україністики Філологічного факультету Університету в
Белграді.
Номер 4
Січень 2004.р**

Видає:

Кафедра славістики Філологічного факультету Університету в Белграді

Редакція:

Головний редактор: Мілена Іванович
Леся Петровська, Еміна Симич, Олена Міялкович, Марко Станіславевич, Дучко Чосич

Комп'ютерна верстка:

Олена Міялкович, Еміна Симич

Редакція сербського тексту:

Мілена Іванович

Редакція українського тексту:

Леся Петровська

**Видано за підтримки Посольства
України в Сербії і Чорногорії**

Контакт: vikno@online.com.ua

Часопис студената УкраїністикеФилолошког факултета Универзитета у Београду
Број 4 Јануар 2004.

Издаје:

Катедра за славистику Филолошког факултету Универзитета у Београду

Редакција:

Главни уредник: Милена Ивановић, Лесја Петровска, Емина Симић, Јелена
Мијалковић, Марко Станисављевић, Душко Ћосић

Компјутерски слог:

Јелена Мијалковић, Емина Симић

Лектура српског текста:

Милена Ивановић

Лектура украјинског текста:

Лесја Петровска

Издање подржала Амбасада Украјине у Србији и Црној Гори

Контакт: vikno@online.com.ua